

УДК 330.34+316.42](075.2)
КП
№ держреєстрації 0111U002149
Інв. №

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Сумський державний університет
(СумДУ)
40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2, М-301, тел. (0542) 332223

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор з наукової
роботи, д.ф.-м.н., проф.
А.М. Чорноус
2012.12.27

ЗВІТ
ПРО НАУКОВО-ДОСЛІДНУ РОБОТУ

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНО
ОРІЄНТОВАНИХ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО
СУСПІЛЬСТВА
(проміжний звіт)

Начальник НДЧ, к.ф.-м.н.

Д.І. Курбатов

Керівник НДР,
зав. каф. економіки та
бізнес-адміністрування,
д.е.н., проф.

Л.Г. Мельник

2012.12.27

2012

Рукопис закінчено 25 грудня 2012 року
Результати роботи розглянуто науковою радою, протокол № 4 від 2012.12.27

СПИСОК АВТОРІВ

Керівник НДР зав. кафедрою економіки та бізнес-адміністрування, проф., д.е.н., академік Академії інженерних наук України	2012.12.25	Л.Г. Мельник (вступ, розд. 1-4, висновки)
Проф. кафедри маркетингу та управління інноваційною діяльністю, д.е.н.	2012.12.25	С.М. Ілляшенко (розд. 1.2)
Проф. кафедри економіки та бізнес-адміністрування, к.е.н.	2012.12.25	М.К. Шапочка (розд. 1.2)
Проф. кафедри економіки та бізнес-адміністрування, д.е.н., проф.	2012.12.25	І.М. Сотник (розд. 2.1; 4)
Проф. кафедри економіки та бізнес-адміністрування, к.е.н.	2012.12.25	О.І. Карпіщенко (розд. 1.1)
Доцент кафедри економіки та бізнес-адміністрування, к.е.н.	2012.12.25	О.І. Карінцева (розд. 2)
Доцент кафедри економіки та бізнес-адміністрування, к.е.н.	2012.12.25	В.О. Касьяненко (розд. 1)
Доцент кафедри економіки та бізнес-адміністрування, к.е.н.	2012.12.25	О.В. Шкарупа (розд. 1-4, висновки)
Доцент кафедри економіки та бізнес-адміністрування, к.е.н.	2012.12.25	Н.В. Мішеніна (розд. 2.1)
Доцент кафедри фінансів, к.е.н.	2012.12.25	О.І. Мельник (розд. 1)

Доцент кафедри економіки та бізнес-адміністрування, к.е.н.	2012.12.25	В.В. Сабашадаш (розд. 3.4; 4.3)
Доцент кафедри економіки та бізнес-адміністрування, к.е.н.	2012.12.25	О.Ю. Чигрин (розд. 2.1)
Докторант Сумського державного університету	2012.12.25	Л.М. Таранюк (розд. 4.4)
Доцент кафедри економіки та бізнес-адміністрування, к.е.н.	2012.12.25	В.І. Тарановський (додаток А)
Доцент кафедри економіки та бізнес-адміністрування, к.е.н.	2012.12.25	Л.В. Старченко (розд. 3.1)
Доцент кафедри економіки та бізнес-адміністрування, к.е.н.	2012.12.25	Ю.М. Дерев'янко (розд. 3.2)
Докторант Сумського державного університету	2012.12.25	О.В. Макарюк (розд. 4.4)
Доцент кафедри економіки та бізнес-адміністрування, к.е.н.	2012.12.25	А.В. Євдокимов (розд. 3.2)
Доцент кафедри економіки та бізнес-адміністрування, к.е.н.	2012.12.25	О.А. Лукаш (додаток А)
Доцент кафедри економіки та бізнес-адміністрування, к.е.н.	2012.12.25	О.М. Маценко (розд. 4.1)
Доцент кафедри економіки та бізнес-адміністрування, к.е.н.	2012.12.25	І.Б. Дегтярьова (розд. 2.2)
Старший викладач кафедри економіки та бізнес-адміністрування, к.е.н.	2012.12.25	М.О. Харченко (розд. 4.2)
Старший викладач кафедри економіки та бізнес-адміністрування, к.е.н.	2012.12.25	Ю.О. Мазін (розд. 3.3)

Старший викладач кафедри економіки та бізнес-адміністрування, к.е.н.	2012.12.25	Ю.В. Чорток (розд. 3.3)
Старший викладач кафедри економіки та бізнес-адміністрування, к.е.н.	2012.12.25	О.М. Волк (розд. 3.3)
Старший викладач кафедри економіки та бізнес-адміністрування, к.е.н.	2012.12.25	О.Вас. Кубатко (розд. 3.2)
Старший викладач кафедри економіки та бізнес-адміністрування	2012.12.25	Д.В. Горобченко (розд. 3.2)
Старший викладач кафедри економіки та бізнес-адміністрування, к.е.н.	2012.12.25	О.М. Дериколенко (розд. 2.4)
Старший викладач кафедри економіки та бізнес-адміністрування	2012.12.25	Є.В. Коваленко (розд. 3)
Старший викладач кафедри економіки та бізнес-адміністрування, к.е.н.	2012.12.25	І.М. Бурлакова (розд. 3.3)
Старший викладач кафедри економіки та бізнес-адміністрування	2012.12.25	О.В. Люльов (розд. 4)
Асистент кафедри економіки та бізнес-адміністрування	2012.12.25	Б.Л. Ковальов (розд. 4.3)
Асистент кафедри економіки та бізнес-адміністрування	2012.12.25	О.В. Лямцев (розд. 2.4)
Асистент кафедри економіки та бізнес-адміністрування	2012.12.25	О.Вік. Кубатко (додаток А)

Асистент кафедри економіки та бізнес-адміністрування	2012.12.25	С.В. Тарасенко (додаток А)
Асистент кафедри економіки та бізнес-адміністрування	2012.12.25	О.М. Тур (розд. 4.3)
Асистент кафедри економіки та бізнес-адміністрування	2012.12.25	П.А. Денисенко (додаток А)
Аспірант кафедри економіки та бізнес-адміністрування	2012.12.25	С.А. Прийменко (розд. 4.3)
Аспірант кафедри економіки та бізнес-адміністрування	2012.12.25	О.І. Рибіна (розд. 2.4)
Аспірант кафедри економіки та бізнес-адміністрування	2012.12.25	Т.В. Пімоненко (розд. 4.2)
Аспірант кафедри економіки та бізнес-адміністрування	2012.12.25	Т.В. Горобченко (розд. 4.2)
Аспірант кафедри економіки та бізнес-адміністрування	2012.12.25	О.М. Коробець (розд. 4.4)
Аспірант кафедри економіки та бізнес-адміністрування	2012.12.25	В.І. Вороненко (додаток Б)
Аспірант кафедри економіки та бізнес-адміністрування	2012.12.25	Абаас. М. Сааді (розд. 3)
Аспірант кафедри економіки та бізнес-адміністрування	2012.12.25	А.О. Родимченко (розд. 1.3)
Аспірант кафедри економіки та бізнес-адміністрування	2012.12.25	Ю.Н. Шапочка (додаток Б)
Аспірант кафедри економіки та бізнес-адміністрування	2012.12.25	Т.І. Шульгіна (додаток Б)
Аспірант кафедри економіки та бізнес-адміністрування	2012.12.25	В.В. Гімпель (розд. 1.3)
Старший лаборант	2012.12.25	Ю.М. Завдов'єва (розд. 1.2)

Технік III категорії	2012.12.25	О.Ю. Крохмаль (розд. 1)
Технік III категорії	2012.12.25	С.М. Старченко (додаток А, Б)
Технік III категорії	2012.12.25	Т.С. Горобець (додаток А, Б)
Студент кафедри економіки та бізнес-адміністрування	2012.12.25	Ю.М. Часник (розд. 1)
Студент кафедри економіки та бізнес-адміністрування	2012.12.25	І.В. Бурич (розд. 4.3)
Студент кафедри економіки та бізнес-адміністрування	2012.12.25	А.С. Лавриненко (додаток Б)
Студент кафедри економіки та бізнес-адміністрування	2012.12.25	О.М. Часник (розд. 2)
Студент кафедри економіки та бізнес-адміністрування	2012.12.25	Т.В. Руденко (додаток А)
Студент кафедри економіки та бізнес-адміністрування	2012.12.25	Р.М. Моргуненко (додаток Б)

РЕФЕРАТ

Проміжний звіт складається з 208 сторінок, вступу, 4 розділів, висновків і містить 16 рисунків, 4 таблиць, 95 літературних джерел та 3 додатків.

Предметом дослідження є економічні відносини, що виникають при екологізації взаємозв'язків соціально-економічних систем в процесі реалізації їх потенціалу на етапі формування інформаційного суспільства.

Об'єктом дослідження є екологічно орієнтовані механізми реалізації соціально-економічного потенціалу в умовах інформаційного суспільства.

Метою дослідження є наукове обґрунтування екологічно орієнтованих механізмів реалізації соціально-економічного потенціалу при переході до інформаційного суспільства. Відповідно до поставленої мети в роботі були окреслені такі завдання:

- визначення проблем екосистемного вимірювання сталого розвитку відкритих стаціонарних систем;
- формування механізмів реалізації зовнішніх ефектів при взаємодії відкритих стаціонарних систем у триєдиній природно-антропогенній сутності;
- визначення передумов застосування механізмів негативного і позитивного зв'язку при реалізації соціально-економічного потенціалу відкритих стаціонарних систем;
- аналіз передумов економічного та соціального вимірювання сталого розвитку відкритих стаціонарних систем.

Вирішення поставлених завдань було здійснено на практичних прикладах різних систем (в т.ч. і на регіональному рівні) та їх комплексів.

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО, ЕКОСИСТЕМНЕ ВИМІРЮВАННЯ, ЕКОЛОГО ОРІЄНТОВАНІ МЕХАНІЗМИ, ВІДКРИТА СИСТЕМА, САМООРГАНІЗАЦІЯ, ПРИРОДНО-АНТРОПОГЕННІ СИСТЕМИ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ.

ЗМІСТ

Вступ.....	10
1 ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ЕКОСИСТЕМНОГО ВИМІРЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ВІДКРИТИХ СТАЦІОНАРНИХ СИСТЕМ	
1.1 Визначення наукових поглядів на проблеми розвитку систем вимірювання соціо-еколого-економічних систем.....	11
1.2 Етапи формування еколого-орієнтованого розвитку економіки.....	24
1.3 Економічне обґрунтування підходів до реалізації еколого-орієнтованої стратегії.....	39
2 ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНІХ ЕФЕКТІВ ПРИ ВЗАЄМОДІЇ ВІДКРИТИХ СТАЦІОНАРНИХ СИСТЕМ У ТРИЄДИНІЙ ПРИРОДНО-АНТРОПОГЕННІЙ СУТНОСТІ	
2.1 Теоретичні підходи до формування механізмів реалізації зовнішніх ефектів	69
2.2 Підходи до розрахунку синергетичних ефектів еколого-економічних систем.....	72
2.3 Формування системи механізмів зворотного зв'язку при взаємодії відкритих стаціонарних систем.....	78
2.4 Формування системи організаційно-економічного забезпечення екологозбалансованого розвитку на прикладі АТК.....	79
3 ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕДУМОВ ЗАСТОСУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ НЕГАТИВНОГО І ПОЗИТИВНОГО ЗВ'ЯЗКУ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВІДКРИТИХ СТАЦІОНАРНИХ СИСТЕМ	
3.1 Механізми та фактори розвитку відкритих стаціонарних систем...91	91
3.2 Зміст механізмів негативного зв'язку.....	95
3.3 Зміст механізмів позитивного зв'язку	102
3.4 Теоретико-методологічні основи аналізу конфліктного	

екологічного потенціалу соціально-економічних систем в умовах формування інформаційного суспільства.....	105
4 ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕДУМОВ ЕКОНОМІЧНОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО ВИМІРЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ВІДКРИТИХ СТАЦІОНАРНИХ СИСТЕМ	
4.1 Визначення показників стійкого розвитку.....	116
4.2 Система показників оцінки соціально-економічних взаємозв'язків суб'єктів природокористування в контексті сталого розвитку природно-антропогенних економічних систем.....	127
4.3 Формування підходів до декаплінг-аналізу розвитку відкритих стаціонарних систем.....	137
4.4 Проблеми побудови та функціонування організаційно-економічного механізму управління екологічними ризиками...	143
Висновки.....	149
Перелік посилань.....	152
Додаток А.....	162
Додаток Б.....	163
Додаток В.....	176

ВСТУП

Впродовж останніх років особливої актуальності набули наукові дослідження питань підвищення ефективності функціонування еколого-економічних систем. Загострення екологічних проблем створює умови, за яких суб'єкти господарювання, органи законодавчої та виконавчої влади, інші ланки суспільства змушені перейти до нових принципів взаємодії між учасниками економічних процесів з метою формування екологічно-гармонійних відносин, що відповідали б критеріям стійкого соціально-економічного розвитку.

Соціально-економічні трансформації та зміни у навколишньому природному середовищі зумовлюють перегляд підходів, принципів та методів вивчення щодо реалізації потенціалу соціально-економічних та екологічних систем. Сьогодні вивчення та аналіз складових цих систем неможливо проводити окремо, особливо в умовах, коли інформаційна економіка дає нові виклики та можливості. Процеси пізнання ефективного функціонування еколого-економічних систем є надзвичайно складними і потребують глибокого та всебічного аналізу, який повинен проводитися за допомогою комплексного системно-синергетичного підходу. Застосування системно-синергетичного підходу до аналізу потенціалу соціально-економічних та екологічних систем дає можливість знайти відповіді на поставлені питання.

Актуальність теми науково-дослідної роботи визначається насамперед тим, що управління функціонуванням соціо-еколого-економічних систем спрямовано перш за все на максимальне використання потенціалу їх природних, соціальних і виробничих факторів. Передумовами до цього є налагодження оптимальних зв'язків між окремими компонентами соціально-економічних систем, створення умов для їх найкращого функціонування та інтеграції в єдині системні комплекси. Таким чином, врахування у процесах управління закономірностей функціонування та розвитку еколого-економічних систем і, зокрема, дослідження умов, у яких максимально проявляються синергетичні ефекти, є необхідною складовою удосконалення процесів управління.

1 ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ЕКОСИСТЕМНОГО ВИМІРЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ВІДКРИТИХ СТАЦІОНАРНИХ СИСТЕМ

1.1 Визначення наукових поглядів на проблеми розвитку та вимірювання соціо-еколого-економічних систем

Зростання масштабів деградації навколишнього природного середовища внаслідок зростаючого антропогенного навантаження, вихід локальних екологічних проблем за межі окремих територій і перетворення їх на глобальні, що вимагають спільних зусиль щодо їх вирішення, змусили людину критично переосмислити ідею антропоцентризму і зрозуміти, що існує нерозривний взаємозв'язок між розвитком соціо-економічної підсистеми та станом екології, між існуванням людства на Землі та збереженням основних функцій біосфери і наявності природних ресурсів для подальшого існування людини на планеті Земля.

На сьогоднішній день моделлю, в якій здійснена спроба вирішити проблеми екологічного характеру у взаємозв'язку із соціальними та економічними, є модель *стійкого розвитку*.

Стойкий розвиток базується на рівноважному використанні економічних, соціальних, екологічних та культурних факторів. Проблеми такого розвитку стають все більш актуальними у зв'язку із накопиченням протиріч всередині соціо-еколого-економічної системи.

Дослідження основних складових та проблем концепції стійкого розвитку потрібно розпочати з аналізу самого поняття «стійкий розвиток».

Відповідно до наукових поглядів Мельника Л. Г. розвиток має такі властивості:

- необоротність;
- спрямованість;
- закономірність.

Акцентуючи увагу на змінах системи за рахунок її внутрішньої діяльності, процеси розвитку передбачають активну роль внутрішніх механізмів самоорганізації систем.

Стійкий розвиток – це багатовимірний, безперервний процес динамічних, необоротних, закономірних змін матеріальних та нематеріальних об'єктів системи, спрямованих на встановлення її оптимальних параметрів, які не загрожують її майбутній динамічній рівновазі та сприяють встановленню механізмів зворотного зв'язку на дію негативних (позитивних) зовнішніх та внутрішніх факторів.

Із наведеного визначення стійкого розвитку необхідно виділити такі елементи:

- стійкий розвиток – це процес змін елементів системи;
- зміни в системі характеризуються такими властивостями: динамічністю, незворотністю, закономірністю;
- процес розвитку системи характеризується такими властивостями: багатовимірністю, безперервністю, самоорганізацією;
- зміна гомеостазу системи супроводжується встановленням нових оптимальних параметрів, за яких у системі встановлюється рівноважний стан та формуються умови для гармонічного розвитку;
- системою встановлюється оптимальна взаємодія на зовнішні та внутрішні фактори за рахунок внутрішніх механізмів саморозвитку.

Аналізуючи зміст дефініції «стійкий розвиток», більшість науковців виділяють такі складові: економічну, екологічну, соціальну. Потрібно зазначити, що в концепції стійкого розвитку важливе значення має те, як саме повинні змінюватися зазначені елементи всередині соціо-еколого-економічної системи для досягнення нею стану, що характеризується як стійкий.

Згідно з науковими поглядами Мельника Л. Г. соціально-економічна підсистема має бути елементом, що підлягає активним змінам з боку людини для встановлення оптимальних параметрів усієї системи, а екологічна складова має залишитися без змін.

Круш П. В. зазначає, що для переходу до стійкого розвитку необхідна перебудова усієї технології господарювання, що включає екологізацію виробництва та запровадження ресурсозберігаючих технологій. На наш погляд, тут мова йде про стимулювання випереджаючого розвитку наукових технологій, здатних знизити екологічне навантаження на екосистему планети. Розвиток науки і техніки дозволить не тільки знизити потребу в ресурсах для виробництва кінцевої продукції, а й відкрити нові їх джерела.

Згідно з науковими поглядами Гринів Л. С. процес розвитку екологічно збалансованої економіки повинен базуватися на принципах екологічної доцільності господарських заходів; нейтральності економічного розвитку відносно навколишнього природного середовища; мінімізації втрат навколишнього природного середовища за рахунок прискорення науково-технічного прогресу та розвитку технічних інновацій; еколого-просвітницької та виховної роботи серед населення [25].

У 1972 р. групою вчених – членів Римського клубу на чолі з Деннісом Медоузом було представлено системне дослідження, метою якого було створення моделі світового розвитку, яка показала б, що відбудеться у світі при збереженні існуючих на той час тенденцій зростання населення, промислового та сільськогосподарського виробництва, нераціонального використання невідновлювальних природних ресурсів, забруднення навколишнього природного середовища. У представленому дослідженні було зроблено висновок про неможливість подальшого зростання темпів споживання і зазначено, якщо в результаті впровадження нових технологій не знизити споживання природних ресурсів на 75 %, то в системі розвинеється криза [52].

У 2002 р. була опублікована праця Донелли Медоуз, Роджера Рандерса і Денніса Медоуза «Пределы роста. Тридцать лет спустя», в якій тільки підтверджуються висновки про неможливість подальшого зростання темпів споживання, адже за деякими параметрами людство перевищило межі стійкості біосфери. Зокрема, колектив авторів зазначає, що для досягнення стійкості системи необхідно внести такі структурні зміни: зростання населення та

капіталу необхідно цілеспрямованими зусиллями уповільнити, а потім і зупинити; екологічне навантаження має бути послаблене за рахунок меншого використання енергії та матеріалів для отримання тих самих результатів; екосистеми повинні охоронятися та підтримуватися в хорошому стані, їх необхідно по можливості відновлювати; процесам руйнування та ерозії необхідно запобігати, за їх наявності – зупиняти та вживати заходів щодо усунення їх наслідків; сигнали повинні сприйматися чітко та оперативно, суспільство має думати про майбутнє, прораховуючи наслідки від своїх дій у довгостроковій перспективі [71].

Проблема формування стійкого розвитку в свій час привертала увагу не тільки вчених, а й політичних діячів, журналістів, дипломатів, представників неурядових організацій. Доказом такої зацікавленості є організація та проведення міжнародних конференцій, присвячених проблемам формування та становлення стійкого розвитку.

Резюмуючи вищевикладене, зазначимо:

- соціо-еколого-економічна система складається із взаємозв'язаних між собою елементів, тому в концепції стійкого розвитку варто комплексно розглядати соціальні, економічні та екологічні чинники;

- у своєму розвитку соціо-еколого-економічна система при збереженні чи зміні своїх параметрів використовує певні механізми. Серед таких необхідно зазначити механізми негативного та позитивного зворотного зв'язку. Механізми позитивного зворотного зв'язку реалізуються за допомогою адаптаційного та біфуркаційного механізму відбору оптимальних параметрів для соціо-еколого-економічної системи;

- у соціо-еколого-економічній системі встановлюється свій порядок, що характеризується унікальним набором правил, обмежень, потреб та законів, якими керується ця система у своєму розвитку;

- центральним елементом соціо-еколого-економічної системи є людина із основною її потребою в збереженні основних параметрів екологічної підсистеми, які забезпечують її існування на планеті;

- проблема розвитку визначається потребою людства зберегти незмінними параметри екологічної системи при динамічній зміні соціально-економічної підсистеми за рахунок пріоритетного розвитку науки і техніки;

- урахування законів, принципів та правил соціо-еколого-економічної системи дозволяє при формуванні стратегії еколого-орієнтованого розвитку описати оптимальну лінію поведінки і впливу на ключові елементи системи;

- усі положення концепції свідчать лише про можливий набір інструментів та механізмів, якими доцільно користуватися для досягнення генеральної мети – формування та реалізація стійкого розвитку.

Вагоме значення у формуванні та реалізації стійкого розвитку відіграє стратегія еколого-орієнтованого розвитку національної економіки. Для комплексного погляду на стратегію еколого-орієнтованого розвитку національної економіки потрібно визначитися, що необхідно розуміти під еколого-орієнтованим розвитком, як саме співвідносяться поняття еколого-орієнтований розвиток та стійкий розвиток, які елементи мають бути включені до стратегії, як ці елементи пов'язані між собою.

Забруднення і деградація навколишнього природного середовища перетворилися на глобальну проблему, яка посилюється у міру зростання кількості населення планети і розвитку господарської діяльності.

Здоров'я населення погіршується, незважаючи на зростання добробуту і прогрес медицини. Третина загальної захворюваності населення обумовлена екологічними причинами, перш за все фізичними, хімічними і біологічними забрудненнями навколишнього природного середовища та його життєво важливих компонентів – води, повітря, ґрунтів.

Переважно сировинний розвиток промисловості, висока ресурсомісткість та енергоємність національної економіки України, призводить до надмірного забруднення території країни.

Якісне атмосферне повітря поряд із водою є визначальним чинником для життя людини і всіх складових біосфери. Висока швидкість масоперенесення в шарах атмосфери зумовлює міграцію забруднень повітря на значні відстані,

включно з озоновим шаром, і спричинені ними негативні наслідки: кислотні дощі, прискорення карстових процесів тощо [87].

Стан біосфери безпосередньо або опосередковано визначає всі головні сфери життя суспільства, як духовні та матеріальні, так і політичні. Учені довели [4; 71; 75], що без стабілізації темпів зростання біорізноманіття, проблематичною стане і сама можливість існування світової спільноти. Нині знищено або дуже змінено близько 65% угруповань та екосистем світу, що є наслідком панівної у світовій економіці ліберальної ринкової системи, згідно з якою ресурси навколишнього природного середовища мають лише споживчу вартість, а їх соціальна та екологічна вартість не враховується (тоді як вона на два порядки вища за споживчу) [83].

Так порушення екологічного балансу екосистеми України в першу чергу спричинено такими факторами:

- виснаженням ресурсного потенціалу: нераціональне використання корисних копалин, зокрема низький коефіцієнт їх використання. Україна посідає провідне місце в світі за інтенсивністю використання та експлуатації надр;

- виснаженням біорізноманіття та ландшафтної різноманітності: спричинення негативного впливу на біосферу та літосферу в першу чергу зумовлено зростанням викидів шкідливих речовин в атмосферу, водні об'єкти, зростанням обсягів відходів, джерелами яких в Україні є підприємства гірничопромислового, хіміко-металургійного, машинобудівного, паливно-енергетичного, будівельного, целюлозно-паперового, агропромислового комплексів;

- деградацією земель: Україна в своєму розпорядженні має близько 1% сільськогосподарських угідь світу, але у зв'язку з прогресуючим погіршенням якісних показників родючості ґрунтів Україна втрачає свій земельний потенціал. За рівнем техногенного втручання в природні екосистеми аграрний сектор України перебуває на першому місці в світі;

- різким демографічним спадом: високі темпи депопуляції та еміграції найбільш динамічних трудових ресурсів призводять до втрати інтелектуального та трудового потенціалу держави; незадовільна вікова структура населення – його старіння – викликає різке зниження частки працездатного населення країни, а це призводить до додаткового навантаження на соціо-економічну підсистему та сповільнює соціо-економічні перетворення у зв'язку із закріпленням старої системи управління та ведення господарства країни, що, у свою чергу, спричиняє деструктивні процеси в екологічній підсистемі.

Урахування цих факторів має вагоме значення при формуванні та реалізації довгострокової еколого-орієнтованої політики держави.

Порушення екологічного балансу на території України у поєднанні із соціально-економічною кризою призводить до незворотних процесів у навколишньому природному середовищі та спричиняє ряд негативних тенденцій соціально-економічного характеру – зниження якості життя населення держави, зростання частоти виникнення хронічних захворювань, зниження тривалості життя, зростання смертності.

На сьогодні питання відновлення асиміляційного потенціалу біосфери планети є актуальною проблемою сучасності. Вирішення цього питання не можливе на рівні окремо взятої держави. Якщо людство у цілому не візьметься за вирішення цих проблем, Земля припинить своє існування як планета, що придатна для існування живих організмів.

Отже, формування та реалізація довгострокових заходів з відновлення та збереження асиміляційного потенціалу екосистеми країни є пріоритетним напрямком розвитку національного господарства України в перспективі. Сукупність таких заходів має бути закріплена у відповідних нормативно правових документах держави. Вагому роль у формуванні та реалізації основних принципів стійкого розвитку має відіграти стратегія еколого-орієнтованого розвитку як документ, що відображає сукупність інструментів та заходів з відновлення та збереження асиміляційного потенціалу національного господарства країни.

Сформовані у світовій практиці методичні підходи щодо розроблення та реалізації стратегій розвитку нині використовують у системі управління національним господарством. В Україні, як і в інших постсоціалістичних країнах, проблема розроблення засад, на яких би базувалися стратегії розвитку, досі залишається відкритою.

На цей час у практиці управління національним господарством розвинених країн методики формування стратегій розвитку вже добре відпрацьовані і успішно використовуються. Їх комплексне дослідження дозволяє виокремити різноманітні методичні підходи, типові алгоритми, інструментарій, що застосовуються у процесі розроблення і впровадження стратегій розвитку.

Стратегії розвитку розробляються на різних ієрархічних системних рівнях: місто, регіон, економічний район, національна економіка. Для визначення оптимальної поетапності розроблення та реалізації стратегій розвитку необхідно проаналізувати методики їх формування.

Аналіз методичних підходів до формування стратегії економічного, соціального та екологічного розвитку національних економік, регіонів та міст дає підстави стверджувати, що:

- формування стратегій має подібну методичну основу: на першому етапі проводиться загальний аналіз можливостей та загроз розвитку, який є основою для формування цілей та завдань розвитку; на наступних етапах зазначаються механізми та інструменти реалізації визначених цілей і завдань; наступним етапом є встановлення системи моніторингу за реалізацією стратегії; в деяких стратегіях останнім етапом зазначається аналіз результатів, отриманих під час реалізації стратегії розвитку;

- методичні підходи до формування стратегій стійкого розвитку часто спираються на відповідні методичні підходи формування стратегій економічного та соціального розвитку, що призводить до ігнорування екологічних факторів розвитку;

- відсутність системи планування та прогнозування розвитку, чітко вимірюваних цілей, загроз, можливостей, системи показників (моделей) та

індикаторів, ігнорування обмежень і потреб розвитку в кінцевому документі призводять до формування стратегій, які мають радше декларативний характер. Такі недоліки, зокрема, характерні для українських стратегій розвитку;

- ігнорування соціо-економічних та екологічних законів розвитку при формуванні і реалізації стратегій стійкого розвитку призводить до поглиблення дисбалансів у національних економіках: формування конфліктів щодо розподілу та володіння природними ресурсами у зв'язку із виникненням проблеми дефіцитності цих ресурсів; поглиблення соціальних проблем: бідності, безробіття, голоду, неспроможності задовольнити потреби суспільства і т. ін.; перетворення відновлювальних ресурсів у невідновлювальні; обмеження економічного зростання за рахунок потенціалу навколишнього природного середовища; відсутність стимулів розвитку НТП, ігнорування потреби у раціональному використанні природних ресурсів, що призводить до зниження продуктивності технологій.

Відзначаючи необхідність у вдосконаленні науково-методичних підходів до формування та реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки, вбачаємо за доцільне детальний розгляд процесу формування та реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку розпочати із розгляду такої дефініції, як «еколого-орієнтований розвиток», що відображає основні пріоритети еколого-економічного розвитку національного господарства України.

Як зазначалося раніше доцільно виділити три аспекти стійкого розвитку – соціальний, економічний та екологічний.

Досліджуючи, власне, екологічний аспект стійкого розвитку, необхідно визначитися зі змістом поняття «еколого-орієнтований розвиток» як дефініції, що характеризує такий аспект стійкого розвитку.

Якщо екологічна сфера соціо-еколого-економічної системи містить у собі такі фактори, як якість продуктів харчування, питної води, повітря, інформаційний контакт із природними системами, раціональне природокористування, збереження біорізноманіття та ландшафтної

різноманітності та ін., то поняття «еколого-орієнтований розвиток», на нашу думку, набуває такого змісту.

Еколого-орієнтований розвиток – це такий розвиток, що сприяє встановленню оптимальних параметрів соціо-еколого-економічної системи, які не загрожують її цілісності та створюють можливості для динамічного розвитку і встановлення рівноваги між потребами суспільства і обмеженнями навколишнього природного середовища. Такий розвиток має забезпечувати збереження асиміляційного потенціалу навколишнього природного середовища для теперішнього і майбутніх поколінь людства.

Отже, еколого-орієнтований розвиток за своїм змістом є тим самим стійким розвитком, але з пріоритетним розвитком екологічної складової національних економік.

Стратегія еколого-орієнтованого розвитку національної економіки являє собою інтерактивний процес формування системи дій суб'єкта (суб'єктів підприємницької діяльності та об'єднань підприємств, державних органів, населення, соціальних організацій, наукових установ), що спрямована на формування та реалізацію мети, завдань і пріоритетів еколого-орієнтованого розвитку національної економіки з урахуванням впливу внутрішніх та зовнішніх факторів навколишнього середовища, яка запроваджується на тривалий період часу.

За своїм змістом стратегії розвитку можуть містити певні елементи, що характеризують їх з певного боку. Виходячи з цього, виділяють певні типи стратегій, які об'єднують за подібними критеріями: напрямом їх використання, дії на окремі елементи соціо-еколого-економічної системи, наявністю визначеної сукупності інструментів, часу дії стратегій тощо (табл. 1.1).

Спираючись на загальноприйнятий науковий погляд на систему як сукупність трьох складових – екологічної, соціальної та економічної, необхідно зазначити про можливість формування таких стратегій, що спрямовані на розвиток лише окремих складових системи. Отже, закономірно виділити типи стратегій за сферою їх дії (табл. 1.1). Визначаючи пріоритет дослідження в

напрямі формування та реалізації саме еколого-орієнтованих стратегій, доцільно визначитись із типами стратегій, які можуть бути розроблені в напрямі розвитку та захисту екологічної підсистеми національних економік.

Таблиця 1.1 Класифікація стратегій розвитку соціо-еколого-економічних систем [83]

Класифікаційна ознака	Вид стратегій
За видом господарської діяльності	<ul style="list-style-type: none"> - виробничі стратегії; - стратегії конкуренції; - стратегії маркетингу; - стратегії збуту; - стратегії ціноутворення; - товарно-ринкові стратегії; - ресурсно-ринкові стратегії; - технологічні стратегії; - фінансово-інвестиційні стратегії; - соціальні стратегії; - інтеграційні стратегії
За рівнем формування стратегії	<ul style="list-style-type: none"> - глобальні стратегії розвитку; - національні стратегії розвитку; - регіональні стратегії розвитку; - місцеві стратегії розвитку
Класифікація стратегій за М. Портером	<ul style="list-style-type: none"> - виробництво продукції з низькими витратами (стратегія лідерства за витратами); - стратегія диференціації; - стратегія орієнтації (стратегія ринкової ніші); - поєднання перелічених стратегій
Класифікація стратегій за А. Дж. Стріклендом і А. А. Томпсоном	<ul style="list-style-type: none"> - наступальна стратегія; - захисна стратегія; - стратегія вертикальної інтеграції
Типи зовнішньоекономічних стратегій	<ul style="list-style-type: none"> - стратегія ізоляції; - стратегія протекціонізму; - стратегія вільної торгівлі; - стратегія наповнення дефіцитного ринку
Стратегії входу на іноземні ринки	<ul style="list-style-type: none"> - непрямий експорт; - прямий експорт; - виробництво за кордоном
Класифікація стратегій за Г. Грінлі (за життєвим циклом підприємства)	<ul style="list-style-type: none"> - стратегія зростання; - стратегія стабілізації; - стратегія виживання
За сферою дії стратегії на соціо-еколого-економічну систему	<ul style="list-style-type: none"> - еколого-орієнтована стратегія; - стратегія економічного розвитку; - соціально-орієнтована стратегія; - соціо-економічна стратегія розвитку; - еколого-економічна стратегія розвитку; - соціо-екологічна стратегія розвитку
За способом дії на соціо-еколого-економічну систему	<ul style="list-style-type: none"> - біфуркаційні стратегії розвитку; - адаптаційні стратегії розвитку; - стабілізаційні стратегії розвитку

Виходячи з такого трактування, на наш погляд, стратегія еколого-орієнтованого розвитку національної економіки може бути трьох видів:

1) *біфуркаційною* – це стратегія, в якій передбачається застосування таких механізмів та методів впливу, що при зміні соціо-економічних параметрів функціонування та розвитку соціо-еколого-економічної системи забезпечується становлення в ній нового порядку.

Отже, біфуркаційна стратегія передбачає повну перебудову соціо-економічної підсистеми, при цьому повинен встановитися такий механізм функціонування та розвитку соціо-економічної підсистеми, що забезпечує збереження всіх параметрів екологічної підсистеми. Іншими словами, формування нового порядку функціонування та розвитку соціо-економічної підсистеми покликане вирішити основні протиріччя (конфлікти) у відносинах між людиною та навколишнім природним середовищем.

Таким чином, потреба у формуванні та реалізації біфуркаційної стратегії виникає лише тоді, коли існуючий порядок функціонування соціо-економічної підсистеми чинить деструктивний вплив на екологічну підсистему, що викликає зміни її основних параметрів, за яких існування та розвиток людства стануть неможливими;

2) *адаптаційну* – це стратегія, в якій передбачається застосування таких механізмів та методів реагування і впливу, що при змінах соціо-економічних параметрів функціонування та розвитку соціо-еколого-економічної системи забезпечується адаптація екологічної підсистеми до змін для збереження в ній існуючого порядку.

Адаптаційна стратегія передбачає застосування соціо-економічною підсистемою стосовно екологічної підсистеми адаптаційного механізму відбору оптимальних параметрів розвитку. Іншими словами, негативний вплив, що чинить соціо-економічна підсистема при реалізації своїх функцій, на екологічну підсистему, компенсується застосуванням механізмів та інструментів, що дозволяють коригувати певні параметри соціо-економічної підсистеми так, що

в майбутньому при реалізації своїх функцій негативного впливу на екологічну підсистему не відбувається.

Необхідність у формуванні та реалізації адаптаційної стратегії з'являється тоді, коли немає потреби змінювати весь механізм функціонування соціо-економічної підсистеми, а лише частково його відкоригувати. У цьому випадку лише деякі параметри соціо-економічної підсистеми конфліктують із певними параметрами екологічної підсистеми. У цьому разі достатньо лише адаптаційного механізму відбору оптимальних параметрів соціо-економічної підсистеми;

3) *стабілізаційну* – це стратегія, при якій формуються механізми збереження всіх існуючих параметрів функціонування та розвитку соціо-економічної системи або їх зміна у допустимих межах, при яких дія будь-яких зовнішніх та внутрішніх чинників не викликає протиріч у розвитку екосистеми.

Потреба у формуванні та реалізації стабілізаційної стратегії з'являється за умови відсутності протиріч (конфліктів) між соціо-економічною та екологічною підсистемами. При формуванні та реалізації цієї стратегії формується комплекс методів та інструментів для консервації існуючих параметрів розвитку соціо-еколого-економічної системи чи утримання коливання параметрів розвитку у допустимих межах, що дозволяє розвивати соціо-економічну систему за принципом неконфліктності з екосистемою.

Отже, застосування певної стратегії за тих чи інших умов обумовлено такими чинниками:

- законами, обмеженнями, принципами, інструментами та механізмами, які використовуються при реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки;
- існуючим станом (параметрами) соціо-еколого-економічної системи;
- цілями, що реалізуються в рамках стратегії;
- кількістю та якістю змін у соціо-еколого-економічній системі, що відбуваються в рамках реалізації стратегії.

За наявності протиріч (конфліктів) у середині соціо-еколого-економічної системи доцільно застосовувати біфуркаційну або адаптаційну стратегію розвитку. Для визначення, яку із стратегій у цьому випадку варто використовувати, необхідно визначитись із характером протиріч (конфліктів), що існують у середині соціо-еколого-економічної системи. Якщо протиріччя (конфлікти), що існують у середині соціо-економічної системи, чинять деструктивний вплив на більшість параметрів екологічної підсистеми, то при цьому з'являється загроза зміни її ключових параметрів, виникає потреба у біфуркаційній стратегії розвитку стосовно соціо-економічної підсистеми. За умови існування протиріч (конфліктів) у середині соціо-економічної системи, які чинять деструктивний вплив на окремі параметри екологічної підсистеми, проявляється тенденція в часі до збільшення їх кількості і в найближчому майбутньому не виникає загрози зміни ключових параметрів екосистеми, виникає потреба в адаптаційній стратегії розвитку, інструменти якої дозволять усунути відповідні протиріччя, що є причиною зміни окремих параметрів екосистеми та збільшення їх кількості в часі.

Правильний вибір типу стратегії дозволить ефективно вирішити проблеми збалансованого розвитку всіх складових соціо-еколого-економічної системи. Але це лише один із багатьох факторів, необхідних для формування та реалізації ефективної стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки. Знання основних структурних елементів стратегії, їх взаємозв'язку, ефективного використання тих чи інших інструментів стратегії та послідовності її побудови – інші не менш важливі фактори успішного формування та реалізації стратегії....

Виходячи із вищезазначеного, схематично структуру стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки, на наш погляд, можна подати таким чином (рис. 1.1).

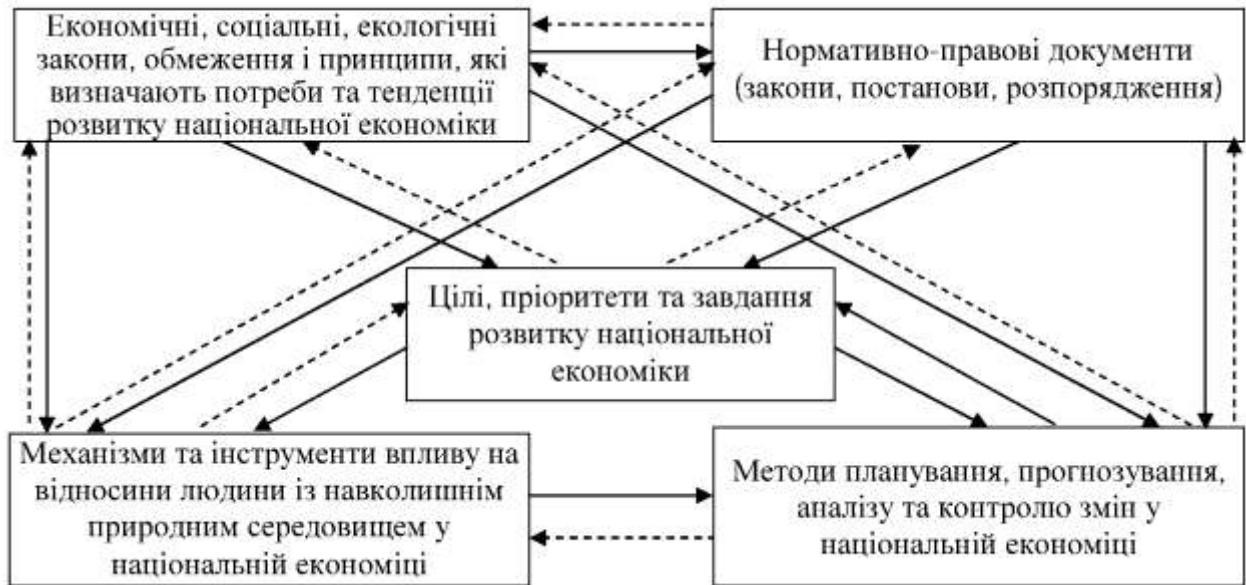

Рис. 1.1 Взаємозв'язок формують елементів стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки

Стратегія еколого-орієнтованого розвитку національної економіки формується з урахуванням соціально-економічних законів, обмежень, принципів екології та нормативно-правових документів, прийнятих на національному рівні. Зазначені елементи є тими чинниками, що формують цілі держави.

На підставі сформованих цілей визначаються пріоритети розвитку національної економіки та основні завдання, що потрібно реалізувати для досягнення цілей. Визначені цілі, завдання та пріоритети розвитку є тією основою, що необхідна для визначення оптимального набору інструментів і механізмів впливу на соціо-еколого-економічну систему для реалізації поставленої мети та завдань розвитку національної економіки.

Вплив людини на соціо-еколого-економічну систему за допомогою визначених інструментів та механізмів має бути контрольований та передбачуваний. Отже, сукупність інструментів та механізмів розвитку соціо-еколого-економічної системи задають методи планування і прогнозування майбутнього розвитку (де, як і коли потрібно робити вплив на соціо-еколого-економічну систему). На всіх етапах формування та реалізації стратегії застосовується механізм контролю за реалізацією мети, завдань та пріоритетів розвитку.

На нашу думку, формування стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки із урахуванням вищевикладеного матеріалу доцільно проводити у такій послідовності (рис. 1.2).

Рис. 1.2 Етапи формування стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки

Стратегічні трансформації економіки України та формування дієвих засад еколого-економічної безпеки висувують на перший план екологічну складову: контроль та регулювання процедур природокористування, забезпечення процесів відновлення природних ресурсів, обмеження екодеструктивної діяльності, контроль викидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище. Вирішення окреслених завдань можливе при використанні комплексу економіко-екологічних інструментів контролю та регулювання національної економіки в рамках ефективно діючої системи управління формуванням та реалізацією стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки.

У теорії управління природокористуванням існує низка підходів до побудови систем управління об'єктами національного господарства. Найбільш поширеними підходами до побудови відповідних систем управління є розроблення та реалізація механізмів управління відповідних об'єктів на мікро-, мезо- і макрорівнях. Для розуміння сутності побудови системи управління формуванням та реалізацією стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки доцільним вбачаємо науковий аналіз підходів до побудови відповідних механізмів (систем) управління об'єктами соціо-еколого-економічних систем.

Згідно з науковими поглядами Веклич О. О. під економічним механізмом природокористування і природоохоронної діяльності (екологічного регулювання) потрібно розуміти сукупність економічних інструментів, які спонукають природокористувачів до ресурсозбереження і збереження якісного стану навколишнього природного середовища [17].

Згідно дослідженням [57], щоб зрозуміти, як функціонує господарський механізм у цілому, доцільно розглядати окремо його складові. Кожна із складових окремо є відповідним механізмом: економічним, організаційно-адміністративним, правовим, соціальним. У цілому господарський механізм раціонального природокористування можна визначити як сукупність елементів

економічної, екологічної і соціальної систем, за допомогою яких у суспільстві досягаються цілі стійкого розвитку.

Спираючись на основні положення теорії формування будь-якого типу механізму (системи) управління розвитком на мікро-, мезо- і макрорівнях [15;17; 91], система управління формуванням та реалізацією стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки повинна передбачати розроблення таких його елементів: цілей, завдань і відповідних їм функцій; методів та інструментів реалізації управлінських взаємодій [26; 50; 67; 73]; вибору об'єктів, на які спрямовані управлінські дії; вибору суб'єктів, які здійснюють еколого-економічний вплив на об'єкти управління; фінансового, еколого-економічного, організаційного, правового механізмів (рис. 1.3).

Рис. 1.3 Складові системи управління стратегією еколого-орієнтованого розвитку національної економіки (СЕОРНЕ)

Таким чином, метою системи управління формуванням та реалізацією стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки є розроблення і впровадження ефективної та дієвої стратегії. Процеси управління

формуванням та реалізацією стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки передбачають розроблення ефективної системи фінансування, що в рамках системи управління реалізується через фінансовий механізм, який забезпечує мобілізацію фінансових ресурсів та їх ефективний розподіл між суб'єктами та об'єктами управлінських взаємодій.

Організація окремих структурних елементів системи управління у просторі та часі, здійснення заходів контролю і моніторингу, процесів формування та реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки, прогнозування, програмування та планування діяльності суб'єктів і об'єктів управління, створення інформаційних, правових баз даних тощо повинні здійснюватися в рамках організаційного механізму.

Функціонування еколого-економічного механізму управління процесами природокористування викликане потребою у створенні умов для становлення та розвитку еколого-орієнтованого способу ведення господарської діяльності суб'єктів національної економіки.

Дотримання нормативно-правових актів держави є необхідною умовою для здійснення ефективних управлінських взаємодій, які відбуваються в рамках правового механізму. Перелічені структурні блоки є необхідними складовими системи управління формуванням та реалізацією стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки, без яких неможливо здійснити зважені та ефективні процедури розроблення та впровадження стратегії.

Будь-які елементи системи управління формуванням та реалізацією стратегії еколого-орієнтованого розвитку певним чином взаємодіють між собою для досягнення поставлених цілей та завдань (рис. 1.4).

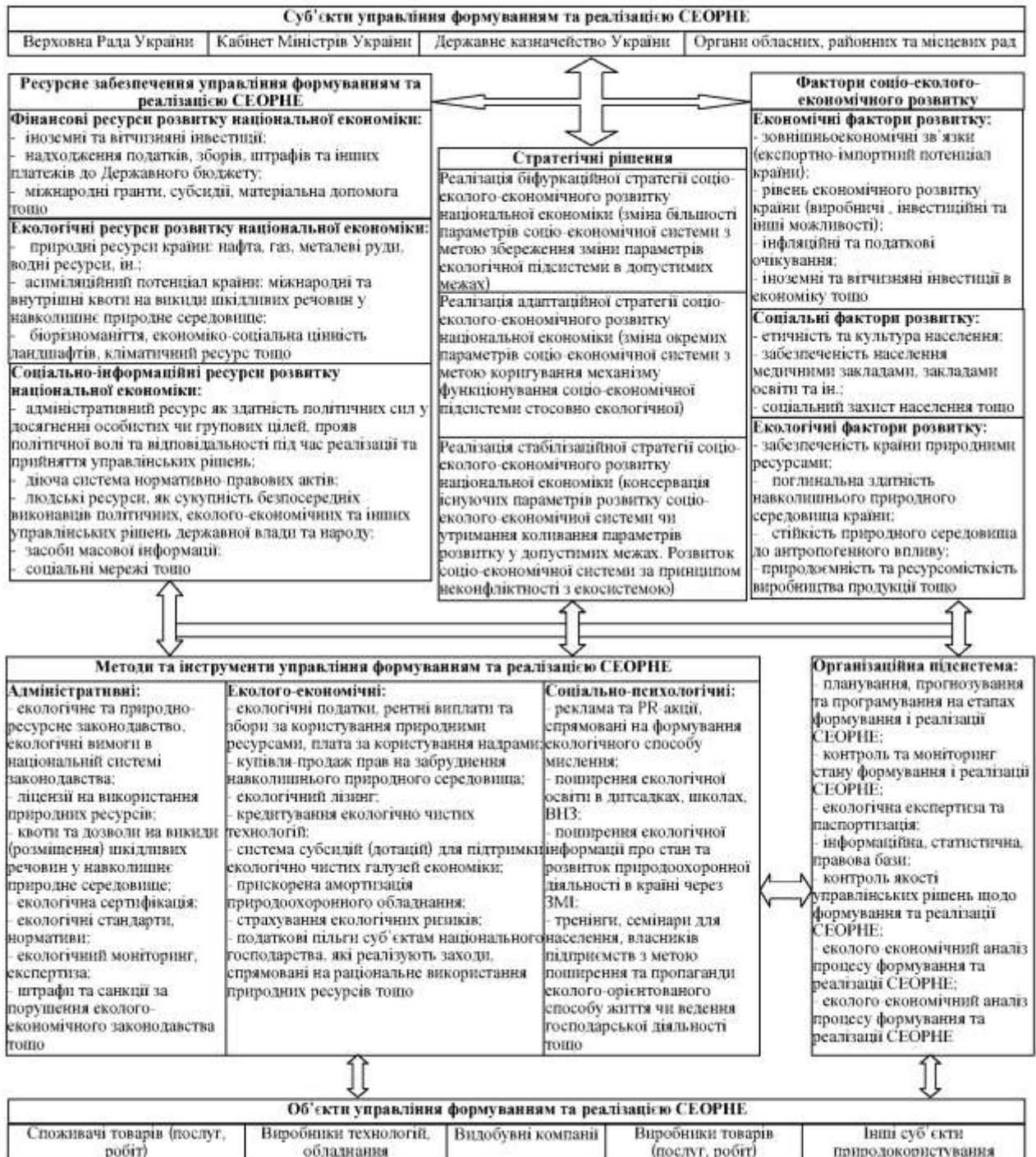

Рис. 1.4 Взаємозв'язок структурних елементів системи управління стратегією еколого-орієнтованого розвитку національної економіки (СЕОРНЕ)

Для розуміння механізму впливу екологічних податків на обсяг споживання та продаж потрібно його розглянути з позицій законів попиту та пропозиції. При застосуванні непрямих податків відбувається паралельний зсув прямої пропозиції [83] (рис. 1.6).

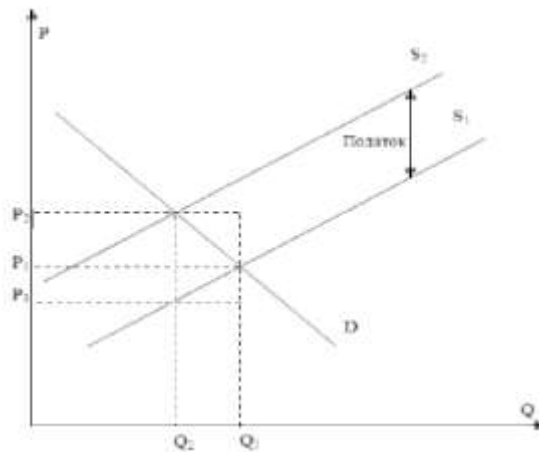

Рис. 1.6 Вплив непрямих екоподатку на ціну, обсяг споживання та виробництва економічного блага

Ретельне порівняння співвідношення попиту і пропозиції (рис. 1.6) після введення податку із доподатковою рівновагою між ними показує, що якщо ціна до введення податку дорівнювала P_1 за одиницю товару, то нова рівноважна ціна становить P_2 за одиницю товару. У даному випадку частину податку платять споживачі у вигляді вищої ціни, а іншу – виробники у вигляді нижчої ціни після сплати податку. Споживачі платять за одиницю товару на $P_2 - P_1$ більше, а виробники, сплативши державі податок на одиницю продукції, отримають P_3 за одиницю продукції, тобто на $P_1 - P_3$ менше від тієї ціни, яка була встановлена до введення податку. У цьому разі виробники переносять частину податку на споживачів у вигляді вищої ціни, а другої половини податкового тягаря зазнають самі.

Як було зазначено вище, зниження споживання екодеструктивної продукції сприяє становленню еколого-орієнтованого розвитку національної економіки.

Розглядаючи з такої позиції рис. 1.6, можна зробити такі висновки:

- по-перше, держава прагне знизити антропогенний тиск на навколишнє природне середовище. Впроваджуючи податок, держава втрачає частину надходжень від податку на додану вартість і податку на прибуток у зв'язку із зниженням обсягу виручки виробником та частину надходжень від екологічного податку у зв'язку із відмовою частини споживачів від споживання даної продукції і переведення ними цих коштів на заощадження (формула 1.1). Ці втрати, що пов'язані із бажанням держави знизити екодеструктивний вплив на навколишнє природне середовище через екологічні податки можна охарактеризувати як плату за його зниження:

$$\Delta T = (T_1 - T_1 \cdot T_2 + T_2) \cdot (Q_1 \cdot P_1 - Q_2 \cdot P_3) + T_3 \cdot P_2 \cdot (Q_1 - Q_2), \quad (1.1)$$

де T_1 – податок на прибуток, відсоткових пунктів; T_2 – податок на додану вартість, відсоткових пунктів; T_3 – екологічний податок, відсоткових пунктів;

- по-друге, досягається зниження обсягів викидів у навколишнє природне середовище, обсягів споживання екодеструктивної продукції, покращується якість навколишнього природного середовища та якість споживаної продукції шляхом заповнення ніші ринку, що виникне екологічно чистою продукцією (замінник екодеструктивної продукції). У цьому випадку держава отримує ефект від зниження витрат на природоохоронні заходи та покращання умов життя населення (формула 1.2):

$$E = (C_1 - C_2) + (CM_1 - CM_2) + (CR_1 - CR_2) + (CV_1 - CV_2) + (CP_1 - CP_2), \quad (1.2)$$

де C_1, C_2 – витрати на природоохоронну діяльність до і після введення податку відповідно, гр. од.; CM_1, CM_2 – витрати на медичне обслуговування до і

після введення податку відповідно, гр. од.; CR_1 , CR_2 – витрати на видобуток природних ресурсів (ресурсомісткість продукції) до і після введення податку відповідно, гр. од.; CV_1 , CV_2 – витрати на зберігання відходів до і після введення податку відповідно, гр. од.; CP_1 , CP_2 – інші витрати, пов'язані із створенням умов для становлення еколого-орієнтованого розвитку національної економіки до і після введення податку відповідно, гр. од.;

- по-третє, різниця між ефектом і втратами держави від упровадження податку має бути позитивною (або дорівнювати нулю), у цьому випадку впроваджувати податок доцільно;

- по-четверте, впровадження податку викликає підвищення ціни, що спричиняє зниження платоспроможності частини споживачів і їх відмову від споживання екодеструктивних благ. Отже, виникає ситуація, коли споживач, відмовляючись від блага, переводить частину своїх коштів або у заощадження, або у збільшення своїх витрат на споживання важливіших благ для своєї життєдіяльності (формула 1.3):

$$S = (Q_1 - Q_2) \cdot P_1, \quad (1.3)$$

- по-п'яте, зниження споживання екодеструктивних благ через підвищення ціни можна охарактеризувати як зниження антропогенного тиску на довкілля. Податок, який у цьому випадку платить споживач, доцільно характеризувати як плату за зниження екодеструктивного впливу на навколишнє природне середовище з боку споживача (формула 1.4) або згоду платити більшу ціну за споживання екодеструктивних благ, які він вважає важливими для задоволення своїх потреб:

$$PEU = (P_2 - P_1) \cdot Q_2, \quad (1.4)$$

- по-шосте, зниження виробництва екодеструктивних благ виробником внаслідок упровадження екологічного податку зменшує антропогенний тиск на

навколишнє природне середовище. Податок, який сплачує виробник, є платою за зниження екодеструктивного впливу на навколишнє природне середовище з боку виробника (формула 1.5) або згодою платити за подальше виробництво екодеструктивних благ:

$$PEP = (P_1 - P_3) \cdot Q_2, \quad (1.5)$$

- по-сьоме, при певній пропозиції чим менш еластичний попит на блага, тим більша частина податку лягає на плечі споживачів (рис. 1.7). У випадку, показаному на рис. 1.7 а, коли попит еластичний, невелика частина податку $((P_2 - P_1) \cdot Q_2)$ перекладається на споживача, а більша частина $((P_1 - P_3) \cdot Q_2)$ – на виробника. У випадку, показаному на рис. 1.7 б, коли попит нееластичний, більша частина податку $((P_2 - P_1) \cdot Q_2)$ перекладається на споживачів, і лише невелику частину $((P_1 - P_3) \cdot Q_2)$ сплачують виробники [83]. Виходячи з цього, державним органам найефективніше упроваджувати непрямі екологічні податки на нееластичний попит екодеструктивних благ. З іншого боку, для створення умов неефективності виробництва в екодеструктивних галузях економіки та істотного зниження обсягів споживання таких благ потрібно упроваджувати податок на блага з еластичним попитом, при якому податкове навантаження перекладається на виробника, хоча при цьому держава зазнає більших втрат, проте з'являється можливість для переливу капіталу, матеріальних ресурсів і праці в екологічно чисті галузі національної економіки, що сприяє зниженню антропогенного тиску на навколишнє природне середовище і зменшенню витрат на природоохоронні заходи;

Розглянемо, які саме показники потрібно брати до уваги під час аналізу стану та динаміки розвитку соціо-еколого-економічної системи.

Зважаючи на існування двох підходів стосовно розроблення індикаторів стійкого розвитку, а саме:

- побудови інтегрального, агрегованого індикатора, на основі якого проводиться оцінка ступеня стійкості соціо-еколого-економічного розвитку території;

- побудови системи індикаторів, кожен з яких відображає окремі аспекти стійкого розвитку, найчастіше в рамках загальної системи виділяють такі підсистеми показників: економічні, екологічні, соціальні та інституційні [88; 92].

Беручи до уваги малий часовий горизонт для аналізу процесів у національній економіці України (близько 20 років) та недостатній розвиток обліку екологічного фактора в національній статистиці (оскільки система показників стану навколишнього природного середовища і ефективності використання природних ресурсів, що діє в Україні, ґрунтується на системі статистичної звітності, розробленої наприкінці 70-х рр. ХХ ст. і не відповідає міжнародним стандартам), розроблення індикаторів стійкого розвитку доцільно здійснювати за другим підходом. Нижче наведено систему показників стану, структури та динаміки соціо-еколого-економічної системи (табл. 4.1).

Таблиця 4.1 Окремі показники стану, структури та динаміки розвитку соціо-еколого-економічної системи

Підсистема	Показник
Економічна	Індекс фізичного обсягу ВВП, %
	Доходи та витрати населення України, грн
	Індекс споживчих цін (індекс інфляції), %
	Інвестиційна безпека (капітальні інвестиції у відсотках до ВВП), %
	Науково-технічна безпека (витрати на інновації у відсотках до ВВП), %
	Коефіцієнт покриття експорту імпортом (для товарів та послуг)
Соціальна	Кількість населення держави, тис. осіб
	Відношення середньої заробітної плати до середньої вартості житла, коефіцієнт
	Рівень криміногенності (співвідношення кількості засуджених до загальної кількості населення), %

	Частка соціальних витрат у бюджетних витратах країни, %
	Соціальні витрати (витрати на виплату пенсій, субсидій, допомоги у зв'язку з безробіттям та інші соціальні виплати) на душу населення, грн/особу
	Коефіцієнт Джинні
Екологічна	Показники декаплінгу, коефіцієнт
	Утворення відходів I-III класів небезпеки, млн т
	Забрано води з природних водних об'єктів, млн куб м
	Коефіцієнт відтворення лісів (відтворення/вирубування), коефіцієнт
	Викиди діоксиду вуглецю, млн т рік
	Ресурсомісткість ВВП, нат. од./грн

Аналіз наведеної системи показників дозволяє констатувати факт неспроможності виявити характер споживання та відновлення чи збереження природних ресурсів у національній економіці, охарактеризувати ступінь залежності економічного розвитку країни від споживання природних ресурсів екосистеми, а також виявити шляхи до оптимізації структури національного господарства у напрямку становлення такого типу економічного розвитку при якому б не порушувались основні екологічні закони, правила чи принципи.

Незважаючи на такі недоліки зазначеної системи показників, їх доцільно застосовувати до прогнозування майбутнього стану системи, планування заходів з регулювання розвитку системи та моніторингу (контролінгу), виконання цілей та завдань розвитку національної економіки.

Показники, наведені в таблиці 4.1, доцільно використовувати для розрахунків за міжгалузєвою еколого-економічною моделлю, показників декаплінгу, а також для побудови і розрахунків додаткових індексів для характеристики ступеня використання природних ресурсів національної економіки, визначення їх оптимального розподілу та взаємозв'язків економічного розвитку і стану навколишнього природного середовища.

Оскільки наведена система показників не враховує усієї сукупності факторів, що впливають на стан навколишнього природного середовища, то необхідним є додатковий аналіз факторів впливу на стан та зміни у навколишньому природному середовищі.

Для обґрунтування системи показників, що відображають взаємозв'язки між споживанням природних ресурсів та розвитком економічної підсистеми,

доцільним вбачаємо аналіз особливостей використання природних ресурсів з метою забезпечення умовно безкінечного економічного розвитку країни.

Природний капітал є основою для створення природних ресурсів, що використовуються для виробництва як штучного капіталу, так і основних економічних благ, необхідних для задоволення потреб людини. Природні ресурси поділяють на два види: відновлювальні та не відновлювальні [78].

Правила щодо використання відновлювальних та не відновлювальних природних ресурсів залежать від властивостей кожного виду ресурсу. Втрати відновлювальних ресурсів із часом поновлюються, а, отже, виконання умови щодо незменшення обсягу природного капіталу з часом вимагає обмежувати обсяг споживання таких ресурсів обсягами його відновлення [65; 76]. У такому разі доцільно говорити про співвідношення таких складових руху відновлювального природного ресурсу, як споживання та відновлення. Щодо невідновлювального природного ресурсу – при його використанні людиною він безповоротно втрачається [66; 76], тому можна говорити про співвідношення таких складових руху невідновлювального природного ресурсу, як збереження та споживання. Вагомими факторами, що впливають на обсяги споживання, збереження та відновлення природного капіталу, є експорт та імпорт природних ресурсів і готової продукції.

Розглянемо кожен складову та їх взаємозв'язки, що впливають на рух природного капіталу та його реальний обсяг в екосистемі країни.

Споживання будь-якого природного ресурсу (СПР) супроводжується його вилученням з екосистеми для потреб виробництва. У сукупності з трудовими ресурсами, основними виробничими фондами природні ресурси при їх споживанні перетворюються на продукти споживання. Таким чином, обсяги споживання основних виробничих ресурсів визначають динаміку та рівень основних макроекономічних показників розвитку національної економіки.

Потрібно зазначити те, що процеси, які відбуваються в економічній підсистемі, також суттєво впливають на стан та розвиток екологічної підсистеми.

Другою складовою, яка характеризує обсяг природного ресурсу, що залишається у розпорядженні майбутніх поколінь, є його відновлення та збереження. Обсяги відновлення та збереження природних ресурсів екосистеми визначають загальну спроможність до споживання цих ресурсів як теперішнім, так і майбутніми поколіннями людства. Спроможність відновлювальних природних ресурсів регенерувати дозволяє використовувати їх таким чином, щоб обсяг із часом в екосистемі не зменшувався, а отже, створити умови для умовно безкінечного соціально-економічного розвитку людства.

Зважаючи на особливий характер споживання відновлювальних природних ресурсів, наведемо можливі ситуації вичерпання (відновлення) ресурсу при певних співвідношеннях між його споживанням та відновленням (рис. 4.1).

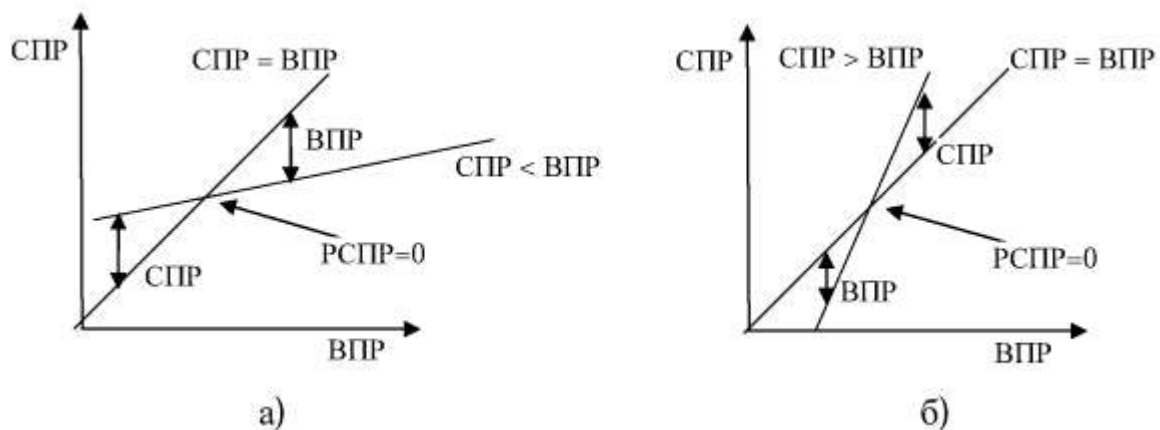

Рис. 4.1 Залежність між споживанням та відновленням природних ресурсів

На рис. 4.1 зображені дві ситуації:

- споживання природного ресурсу перевищує його відновлення ($СПР > ВПР$) (рис. 4.1 а), при цьому обсяг природного ресурсу зменшується – для майбутніх поколінь залишається менше природного капіталу, необхідного для продукування природних ресурсів;

- відновлення природного ресурсу перевищує його споживання ($СПР < ВПР$) (рис. 4.1 б), при цьому обсяг природного капіталу збільшується, що відповідає характеру його стійкого використання [65; 76].

Точка перетину кривих (РСРР) відображає рівноважний обсяг споживання природних ресурсів, при якому обсяги їх відновлення дорівнюють обсягам їх споживання. Отже, доцільно прагнути до таких умов використання відновлювальних природних ресурсів, за яких обсяги їх споживання будуть меншими або дорівнювати обсягам їх відновлення, що відповідає основним засадам стійкого розвитку соціо-еколого-економічних систем.

Стосовно невідновлювальних природних ресурсів, зважаючи на їх властивість із часом зменшуватися в процесі їх споживання, важливим є процес збереження такого природного ресурсу для країни, коли його світові запаси будуть вичерпані. У такому випадку збереження не відновлювального природного ресурсу буде інструментом забезпечення еколого-економічної безпеки країни в майбутньому. Прикладом такого збереження природних ресурсів є консервація родовищ нафти урядом США, що відбувалася на фоні внутрішніх та зовнішніх політичних змін у США. З 1971 р. США перетворилися з експортера на імпортера нафти. Така політика дозволила США зберегти запас стратегічного ресурсу, забезпечити економічну та енергетичну безпеку за рахунок підтримки оперативної готовності діючих свердловин [33].

Отже, основними детермінантами, що визначають реальний обсяг природних ресурсів, є темпи їх споживання, відновлення і збереження. Для визначення показників споживання, відновлення і збереження природних ресурсів доцільно застосовувати таку систему показників:

$$G_{RR} = P_{RR} - C_{RR}, \quad (4.1)$$

$$MC_{RR}(MC_{NR}) = C_{RR}(C_{NR})/GP, \quad (4.2)$$

$$MR_{RR}(MM_{NR}) = P_{RR}(M_{NR})/GP, \quad (4.3)$$

$$DC_{NR} = NR/C_{NR}, \quad (4.4)$$

де C_{RR} , C_{NR} – обсяг споживання відновлювального та не відновлювального природного ресурсу відповідно, нат. од.; G_{RR} – приріст обсягу відновлювального природного ресурсу, нат. од.; P_{RR} , M_{NR} – обсяги відновлення відновлювального і збереження невідновлювального природного ресурсу відповідно, нат. од.; MC_{RR} , MC_{NR} – середня схильність до споживання відновлювального та невідновлювального природного ресурсу відповідно, нат. од./грн; MR_{RR} , MM_{NR} – середня схильність до відновлення відновлювального і збереження невідновлювального природного ресурсу відповідно, нат. од./грн; DC_{NR} – очікувана тривалість використання невідновлювального природного ресурсу, років; NR – обсяг запасів не відновлювального природного ресурсу, нат. од.; GP – валовий прибуток економіки, грн.

Значення показників (формули 4.1-4.4) для окремих видів відновлювальних та невідновлювальних природних ресурсів дадуть можливість визначити динаміку їх споживання, відновлення та збереження, що може виявитися корисним для визначення ефективності використання природних ресурсів, ступеня і швидкості їх виснаження, а також визначити ряд задач та методів стосовно коригування рівня і динаміки споживання, відновлення та збереження природних ресурсів.

Важливими факторами, що повинні бути враховані при аналізі зазначених показників, є такі:

- експорт та імпорт природних ресурсів та економічних благ;
- оподаткування виробництва економічних благ та видобутку природних ресурсів;
- швидкість самовідновлення природних ресурсів екосистеми;
- науково-технічний прогрес та інновації у сфері виробництва економічних благ;
- очікування суб'єктів природокористування, що використовують для своїх потреб природні ресурси країни щодо змін у цінах на природні ресурси та

економічні блага, зростання реальних доходів споживачів економічних благ, інфляційні очікування тощо;

- ринкова вартість природного ресурсу, сформована під впливом попиту та пропозиції.

Отже, ми маємо ряд факторів, що впливають на динаміку споживання, відновлення та збереження природних ресурсів країни, а отже, і на потенційні можливості зростання виробництва.

Експорт природних ресурсів – це процес їх вилучення із циклу суспільного виробництва кінцевої продукції у середині країни, що викликає, з одного боку, зниження обсягів природних ресурсів, необхідних для виробництва власної продукції і погіршення екологічного стану навколишнього природного середовища, з іншого – зростання національного доходу країни.

Імпорт природних ресурсів – процес споживання природних ресурсів інших країн у національному господарстві, спрямований на виробництво кінцевої продукції та збільшення національного доходу, який також сприяє збереженню (консервації) природних ресурсів країни. Щодо експорту та імпорту природних ресурсів, необхідно зазначити такий фактор: експорт природних ресурсів, які неможливо переміщувати на великі відстані (наприклад, асиміляційний потенціал), викликає їх потенційне споживання у країні-імпортері, що у свою чергу, не викликає зростання антропогенного тиску всередині країни.

Наприклад, торгівля квотами на викиди парникових газів: українська сторона, маючи в своєму розпорядженні квоти на викиди парникових газів, визначених у ході ратифікації Кіотського протоколу (2004 р.) в розмірі 4,5 млрд одиниць на 5 років, при цьому використовує 2,8 млрд одиниць. За 5 років Україна може продати 450 млн одиниць квот. За повідомленнями ТСН, 18 березня 2009 р. Україна підписала договір з Японією про продаж 30 мільйонів одиниць своїх квот на викид вуглекислого газу. Україна продала квоти на суму 300 млн євро.

Ці кошти повинні бути витрачені лише на реалізацію українсько-японських проектів, пов'язаних зі зменшенням шкідливих викидів в атмосферу, зокрема, на модернізацію ТЕЦ та удосконалення технологічних процесів переробки твердих відходів. Як було завірено урядом України, отримані кошти не можуть бути витрачені на інші державні програми, зокрема на соціальні. Але на сьогоднішній день жодного проекту не було реалізовано за отримані кошти [43; 55]. В будь-якому разі даний приклад засвідчує ефективність імпорту невикористаного країною асиміляційного потенціалу, який фактично був використаний Японією. Кошти, отримані від продажу квот, також було доцільно використати на екологічні програми, що повинні були суттєво покращити екологічний стан країни та збільшити обсяги природних ресурсів для виробництва кінцевої продукції в національній економіці.

Необхідно зазначити, що найвигіднішим для країни є імпорт природних ресурсів, отже, сальдо між експортом та імпортом природних ресурсів має бути від'ємним, при цьому слід враховувати, яку саме вигоду експорт та імпорт несуть для країни.

Науково-технічний прогрес та інновації є процесами, що забезпечують пошук альтернативних джерел природних ресурсів, нових екологічно безпечних технологій, що дозволяють знизити матеріаломісткість та природоємність виробництва економічних благ і зменшити обсяги викидів шкідливих речовин у навколишнє природне середовище.

Очікування суб'єктів господарювання щодо рівня цін на природні ресурси та економічні блага, зростання реальних доходів споживачів економічних благ, інфляційні очікування тощо викликають відповідні дії з боку як виробників, так і споживачів як раціональних суб'єктів соціально-економічних відносин. Наприклад, якщо очікується зростання ціни на природний ресурс або економічне благо, суб'єкти природокористування прагнуть придбати запас таких природних ресурсів та економічних благ, те саме відбуватиметься і при очікуванні високої інфляції і при очікуваннях на отримання додаткових надходжень у доходах суб'єктів природокористування.

Така поведінка пояснюється бажанням будь-якого суб'єкта природокористування отримати більше економічних благ та природних ресурсів за меншими витратами, що викликає підвищення рівня споживання природних ресурсів у середині країни, де очікується зростання цін, інфляції та доходів. Протилежна ситуація спостерігається при очікуванні низьких цін, зниженні доходів та інфляції, при цьому суб'єкти природокористування прагнуть менше споживати з метою в майбутньому отримати більше вигід від очікуваних подій в економіці.

За допомогою оподаткування екодеструктивної продукції здійснюється цінове стимулювання, що має довготермінові наслідки. Такі податки стимулюють довгостроковий екологічний розвиток за допомогою запровадження екологічно чистих технологій та раціонального використання природних ресурсів. Екологічний податок надає виробникам та споживачам економічних благ необхідний поштовх до мінімізації екологічних витрат та одночасної оптимізації доходів.

Рівень ринкової ціни на природні ресурси визначає доцільність їх використання для виробництва економічних благ. До витрат підприємств-виробників включається саме ринкова ціна природного ресурсу, а отже, такі витрати визначають рівень ціни продукції. Низькі ціни на природні ресурси призводять до встановлення таких самих низьких цін на економічні блага, що згідно із законами попиту та пропозиції спричиняє зростання споживчого попиту та інтенсивне використання дешевих природних ресурсів у виробництві товарів. При протилежній ситуації споживчий попит на економічні блага, при виробництві яких використовуються природні ресурси, ціни на які відносно високі, знижується і знижуються темпи використання такого дорогого природного ресурсу.

Аналіз тенденцій використання природних ресурсів у часі, темпів їх виснаження дозволить визначитися із заходами, спрямованими на стійке їх використання у майбутньому, яке не загрожуватиме повному вичерпанню природних ресурсів у країні.

Дослідження особливостей використання природних ресурсів у середині країни, дозволяє визначити такі завдання, виконання яких дозволить прискорити перехід на еколого-орієнтований тип розвитку:

- знизити обсяг споживання власних відновлювальних ресурсів до рівня їх відтворення у середині країни, що можливо шляхом застосування таких економіко-екологічних інструментів: ліцензій (квот), регулювання цін на природні ресурси та податків;

- забезпечити зростання рівня збереження невідновлювальних природних ресурсів (нафти, газу, залізних руд, вугілля тощо) шляхом впровадження ліцензій (квот) та диверсифікації імпорту таких ресурсів для забезпечення енергетичної та економічної безпеки країни.

Відновлення та збереження природних ресурсів має стати пріоритетним напрямом в еколого-економічній політиці уряду, адже збереження невідновлювальних ресурсів і менші темпи їх споживання, зростання обсягів робіт, спрямованих на відновлення та раціональне використання відновлювальних природних ресурсів – запорука стабільного соціо-еколого-економічного розвитку майбутніх поколінь.

Питання щодо формування такого типу розвитку соціо-економічної підсистеми, який би не викликав екодеструктивних змін у навколишньому природному середовищі, останнім часом привертає все більше уваги з боку спеціалістів, науковців та фахівців.

Феномен розриву між економічним зростанням та зменшенням антропогенного тиску на навколишнє природне середовище отримав назву «декаплінг». Дефініція «декаплінг» розкриває явище «полярного» розвитку (протилежність напрямку розвитку) двох або більше об'єктів будь-якої системи. У еколого-економічній сфері декаплінг характеризує розмежування (нівелювання залежності) між економічним зростанням та тиском на навколишнє природне середовище. Явище декаплінгу проявляється при

менших темпах зростання антропогенного тиску на навколишнє природне середовище від темпів зростання економічного розвитку за той самий період (рік, квартал, місяць тощо). Тобто економічне зростання буде досягнуто за рахунок такої кількості природних ресурсів екосистеми, при яких антропогенний тиск не перевищуватиме її асиміляційної здатності [27].

Рівень та динаміка макроекономічних показників розвитку соціально-економічної підсистеми має тісний взаємозв'язок із рівнем та темпами споживання асиміляційного потенціалу екологічної підсистеми національної економіки. Такий взаємозв'язок розкриває показник декаплінг-фактора. По суті, цей показник показує співвідношення між темпами зростання маси забруднень та ВВП країни, а це показник екологоємності ВВП (формула 4.5) [61; 72]:

$$F = 1 - \frac{EP_E}{DF_E} / \frac{EP_B}{DF_B}, \quad (4.5)$$

де DF_E , DF_B – показники економічного зростання (визначаються макропоказниками ВВП, НД тощо) у кінцевому (кінець вимірювань) та базовому (початок вимірювань) році відповідно, грн; EP_E , EP_B – антропогенний тиск на навколишнє природне середовище (визначається показниками обсягів викидів шкідливих речовин) у кінцевому (кінець вимірювань) та базовому (початок вимірювань) році відповідно, нат. од.

Прості математичні перетворення дозволяють подати формулу (4.5) таким чином:

$$F = 1 - \frac{EP_E}{EP_B} / \frac{DF_E}{DF_B}, \quad (4.6)$$

де $\frac{DF_E}{DF_B}$ та $\frac{EP_E}{EP_B}$ – показники темпу зростання економічного розвитку та тиску на навколишнє природне середовище відповідно, коефіцієнт.

Зважаючи на те, що існують такі види забруднення, як викиди парникових газів, складування твердих відходів на полігонах, стоки та ін., то в показнику

декаплінг-фактора за екологоемністю доцільно врахувати всі види забруднення або розрахувати окремі показники за кожним із зазначених видів забруднень. Розрахунок узагальнюючого показника можливий шляхом введення у розрахунок середнього темпу зростання антропогенного тиску на навколишнє природне середовище. На наш погляд, доцільно використати середнє геометричне значення. Виходячи з таких припущень, узагальнюючий показник декаплінг-фактора за екологоемністю буде мати вигляд

$$F_1 = 1 - \sqrt[n]{\left(\alpha_1 \cdot \frac{EP_{E1}}{EP_{B1}}\right) \cdot \left(\alpha_2 \cdot \frac{EP_{E2}}{EP_{B2}}\right) \cdot \dots \cdot \left(\alpha_i \cdot \frac{EP_{Ei}}{EP_{Bi}}\right) \cdot \dots \cdot \left(\alpha_n \cdot \frac{EP_{En}}{EP_{Bn}}\right)} / \frac{DF_E}{DF_B}, \quad (4.7)$$

де n – кількість видів забруднень; α_i - ваговий коефіцієнт, що характеризує ступінь впливу i -го забруднювача на навколишнє природне середовище.

У випадку, коли $F > 0$, і в динаміці даний показник зростає спостерігається явище декаплінгу – антропогенний тиск на навколишнє природне середовище знижується при економічному зростанні. У випадку, коли $F < 0$ і знижується в динаміці – економічне зростання призводить до суттєвого тиску на навколишнє природне середовище. У випадку, коли $F = 0$, однозначного висновку зробити не можна: за умови, що темпи економічного зростання та антропогенного тиску дорівнюють 100%, антропогенний тиск на навколишнє середовище з часом не зростатиме і не знижуватиметься; за умови рівності темпів зростання антропогенного тиску та економічного росту (більше 100%) тиск на навколишнє природне середовище з часом зростатиме; за умови однакових темпів зниження економічного розвитку та антропогенного тиску (менше 100%) тиск на навколишнє природне середовище з часом знижуватиметься.

Таким чином, показник декаплінгу за екологоемністю показує швидкість зростання макроекономічних показників стосовно кількості викидів забруднювачів, що дає змогу зафіксувати відповідні сигнали щодо виникаючої потреби зменшувати вплив на навколишнє природне середовище при створенні кожної додаткової одиниці економічного блага.

Оскільки такий взаємозв'язок існує і між рівнем та темпами використання природних ресурсів та ВВП, – по суті, величина спожитих природних ресурсів прямо чи опосередковано визначає обсяг виробленого ВВП, – то співвідношення темпів зростання спожитих природних ресурсів до темпів зростання ВВП покаже швидкість та ефективність споживання природних ресурсів країни. По суті, цей показник є показником природоємності.

Застосування методичного підходу, що застосовується до розрахунку декаплінг-фактора за екологоємністю, до розрахунку показника декаплінгу за природоємністю дасть можливість зафіксувати сигнали щодо ефективності використання природних ресурсів та швидкості їх вичерпання (формула 4.8).

$$E = 1 - \frac{N_E}{N_B} / \frac{DF_E}{DF_B} = 1 - \frac{I_N}{I_{DF}}, \quad (4.8)$$

де N_E, N_B – кількість спожитого природного ресурсу (мінеральних, лісових, земельних, водних та ін. ресурсів) у кінцевому (кінець вимірювань) та базовому (початок вимірювань) році відповідно, нат. од.; I_N – індекс фізичного обсягу спожитого природного ресурсу; I_{DF} – індекс фізичного обсягу ВВП (або іншого макропоказника).

Узагальнюючий показник декаплінг-фактора за екологоємністю буде мати вигляд

$$E_1 = 1 - \sqrt[n]{\left(\beta_1 \cdot \frac{N_{E1}}{N_{B1}}\right) \cdot \left(\beta_2 \cdot \frac{N_{E2}}{N_{B2}}\right) \cdot \dots \cdot \left(\beta_i \cdot \frac{N_{Ei}}{N_{Bi}}\right) \cdot \dots \cdot \left(\beta_n \cdot \frac{N_{En}}{N_{Bn}}\right)} / \frac{DF_E}{DF_B}, \quad (4.9)$$

де m – кількість видів природних ресурсів; β_i – ваговий коефіцієнт, що показує ступінь впливу на навколишнє природне середовище процесів використання i -го виду природного ресурсу.

Таким чином, показник декаплінгу дає уявлення про те, на скільки відсоткових пунктів слід збільшити (зменшити) споживання того чи іншого природного ресурсу для досягнення зростання (зниження) ВВП на 1%, тобто

показує, якою ціною для екологічної підсистеми було досягнуте економічне зростання. Схожа методична основа розрахунку показника із показником декаплінгу за екологоемністю дозволяє припустити і про подібність трактування значення показника декаплінгу за природоемністю.

У випадку, коли $E > 0$, і в динаміці даний показник зростає, спостерігається явище економії природного ресурсу – темпи вичерпання природних ресурсів знижуються при зростанні темпів розвитку економічної підсистеми. У випадку, коли $E < 0$ і знижується в динаміці – економічне зростання призводить до суттєвого вичерпання природних ресурсів країни. У випадку, коли $E = 0$, однозначного висновку зробити не можна: за умови, що темпи економічного зростання та споживання природних ресурсів дорівнюють 100%, швидкість вичерпання природних ресурсів не змінюватиметься при незмінному рівні природоемності; за умови рівності темпів споживання природних ресурсів та економічного зростання (більше 100%) швидкість вичерпання природних ресурсів зростатиме при незмінній величині природоемності; за умови однакових темпів зниження економічного розвитку та споживання природних ресурсів (менше 100%) швидкість вичерпання природних ресурсів знижуватиметься при незмінній величині природоемності.

Досить цікавим є графічне трактування сутності показників (рис. 4.2).

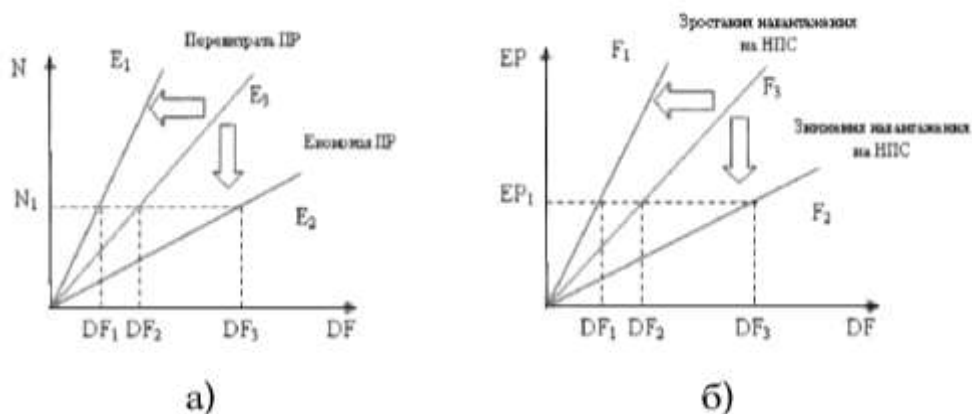

Рис. 4.2 Еколого-економічна сутність показника декаплінгу за природоемністю (а) та екологоемністю (б)

Розрахований показник декаплінг-фактора за природоємністю (E) та екологоємністю (E) показує кут нахилу кривої E (F) відносно осі N (EP), і чим більше значення показника і більший кут нахилу кривої E (F) відносно осі N (EP), тим більш прогресивний характер має розвиток в економічній підсистемі стосовно екологічної, що характеризує розвиток економічної підсистеми як такий, що не викликає прогресивного вичерпання природних ресурсів та надмірного забруднення навколишнього природного середовища і фактично сприяє стабілізації параметрів екологічної підсистеми.

Отже, ключовим завданням розвитку української економіки є формування такого стилю господарювання, який повинен забезпечити економію природних ресурсів країни та зниження антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище (НПС) при високих темпах економічного розвитку. Як видно з рис. 4.2, такий стиль господарювання характеризується кривими E_2 та F_2 , при яких можливо виробити найбільший обсяг ВВП або НД при обсягові споживання природних ресурсів в N_1 та рівня антропогенного тиску на навколишнє природне середовище (рівня забрудненості території країни) EP_1 . При цьому зростання ВВП чи НД можливе за рахунок відмови від стимулювання розвитку екодеструктивних галузей на користь розвитку екологічно безпечних галузей з найнижчим рівнем природоємності. При цьому факторами, що дозволяють змістити криву з положення E_3 (F_3) в положення E_2 (F_2), є такі: технології виробництва економічних благ, інновації, науково-технічний прогрес; структура національного господарства країни; схильність до споживання екологічно безпечних економічних благ; рівень екологічної освіти громадян; доступ до екологічно-спрямованої інформації щодо екологічно безпечних економічних благ та виробництв; ступінь зносу основних фондів національного господарства країни та ін.

Оскільки показник декаплінгу показує швидкість зростання макроекономічних показників стосовно кількості викидів забруднювачів, то аналіз розрахункових значень показника дозволить зафіксувати відповідні

сигнали щодо виникаючої потреби зменшувати вплив на навколишнє природне середовище при створенні кожної додаткової одиниці економічного блага.

Таким чином, стає очевидною необхідність досягнення мінімального впливу економічного розвитку на стан навколишнього природного середовища.

Аналізуючи показники декаплінг-фактора доцільно запропонувати такі заходи, що мають бути закріплені в остаточному документі стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки:

- забезпечити умови для заміни застарілої техніки та обладнання на ресурсозберігаючі технології шляхом запровадження системи пільгового кредитування, лізингу, режиму інвестування та оподаткування діяльності підприємств, що впроваджують подібні технології. Забезпечити перехід підприємств України на альтернативні джерела електроенергії, палива тощо;

- впровадити інвестиційні та кредитні програми, спрямовані на активізацію процесів установки очисних споруд та обладнання на підприємствах України;

- забезпечити умови для міжнародного обміну досвідом у сфері ресурсозбереження та використання альтернативних джерел енергії. Активізувати процеси обміну сучасними екологічно чистими технологіями;

- акцентувати увагу на розвитку секторів національної економіки, які чинять мінімальний екодеструктивний вплив на навколишнє природне середовище: галузі сфери послуг, торгівлі, освіти тощо.

управління ризиками, тим самим забезпечуючи дієвість систем екологічного менеджменту як на макрорівні, так і на регіональному рівні в цілому. Іншими не менш важливими напрямками вирішення проаналізованих проблем є: збалансування економічного і екологічного підходів до оцінки негативного впливу суб'єктів господарювання на навколишнє середовище, розробка і впровадження екологічно безпечної політики на підприємствах, удосконалення підходів до оцінки ризику шляхом орієнтації на підсумковий результат настання несприятливої події, а також подальший розвиток комплексних методик оцінки збитку.

Господарська діяльність будь-якого підприємства передбачає безперервне прийняття управлінських рішень, результат яких буде проявлятися в майбутньому. У зв'язку із цим виникає необхідність розробки і удосконалювання механізму прийняття рішень не тільки з погляду економічної вигоди, але і з урахуванням екологічної відповідальності. Недостатня увага до екологічного фактору може призвести до імовірності значних економічних витрат у майбутньому. Незважаючи на те, що в даний момент ці втрати приховані, вони все ж таки існують, і в певний момент часу почнуть себе проявляти. При цьому можна спробувати знизити імовірність їх проявів і можливий збиток. Для цього необхідно займатися прогнозуванням подальшого розвитку подій, зокрема, наслідків прийнятих рішень, тобто ризик-менеджментом.

ВИСНОВКИ

У результаті проведення науково-дослідної роботи досліджено фундаментальні основи вимірювання соціально-економічного потенціалу відкритих стаціонарних систем в умовах інформаційного суспільства, а також напрями побудови управлінських механізмів забезпечення сталого розвитку.

Авторами досліджено передумови управління розвитком в інформаційному суспільстві та сформовано механізми забезпечення сталого розвитку в умовах інформаційного суспільства на основі вимірювання його параметрів.

Цілеспрямоване управління соціально-економічним розвитком з метою досягнення його стійкого стану вимагає досконалої системи вимірювання, спостереження і контролю за процесами, які відбуваються в природі і суспільстві. Безумовно, управлінський контроль за станом соціально-економічних систем не може і не повинен підміняти собою моніторингу екологічних систем. Останній повинен проводитися фахівцями-екологами на основі інструментального аналізу, що припускає оцінку сотень параметрів (хімічних, фізичних, біологічних), що визначають стан екосистем. Екологічний моніторинг необхідний для поточного управління екосистемами. Він також є засобом прийняття на локальному або регіональному рівні господарських рішень, пов'язаних головним чином з формуванням компромісу між економічними та екологічними цілями. Зокрема, вони дають можливість підтримувати на оптимальному рівні стан екосистем і складових їх природних об'єктів (лісових систем, річок, озер, боліт і т.д.), варіюючи між консервуванням природних об'єктів, обмеженням меж впливу на них, мобілізацією коштів для відновлення екосистем і інвестуванням в промислове або соціальний розвиток території. На відміну від екологічного моніторингу управлінський контроль може бути названий соціально-економічним моніторингом.

Сфера застосування управлінських індикаторів екосистемного вимірювання полягає в іншому: об'єктом їх контролю і управління є не окремі екосистеми, а весь цілісний комплекс «людина - природа - економіка». Суб'єктами, що використовують дану групу індикаторів соціального моніторингу, є організації, які управляють станом соціально-економічних систем, сформованих на даній території. Відповідно і форма, і зміст цих показників мають бути іншими. За формою вони повинні бути легкі в розрахунку та управлінні, тобто містити незначну кількість показників і вписуватися в існуючу статистичну базу даних; за змістом - враховувати стан трьох систем, що підлягають контролю: людини, природного середовища та соціально-економічної системи.

В результаті виконання роботи було: *вперше* проведено оцінку еколого-економічної діяльності природо-антропо-економічної системи з урахуванням фактору декаплінгу; визначено передумови застосування механізмів негативного і позитивного зв'язку в управлінні станом природно-антропогенної системи; визначено передумови економічного та соціального вимірювання сталого розвитку відкритих стаціонарних систем; *удосконалено* систему механізмів зворотного зв'язку у триєдиній природно-антропогенній сутності; *удосконалено* науково-методичні підходи до комплексної оцінки соціо-еколого-економічної ефективності діяльності природо-антропо-економічної системи на різних рівнях господарювання; *удосконалено* практичні механізми вимірювання сталого розвитку відкритих стаціонарних систем в умовах переходу України до інформаційного суспільства; *набули подальшого розвитку* науково-методичні підходи до розвитку системи показників екологічного вимірювання економічної системи.

Особливою рисою науково-дослідної роботи є наукові результати, які мають як прикладний так і освітній характер: сприяють впровадженню в навчальний процес нових розділів дисциплін, що підвищить якість планування та управління на національному та регіональному рівнях. Так, за результатами роботи колективом авторів видано монографію «Теория самоорганизации

экономических систем», підручник «Економіка підприємства» (з грифом МОНмолодьспорт України) та навчальний посібник «Україна та ЄС: передумови та вектори соціально-економічної інтеграції», що дало змогу поглибити науково-методичні основи окремих дисципліни та підвищити якість підготовки фахівців з економічних спеціальностей.

Слід зазначити, що авторами запропоновано підходи до розв'язання лише окремих проблем управління соціально-економічним потенціалом в умовах інформаційного суспільства. Треба підкреслити, отримані результати свідчать про необхідність проведення досліджень в напрямку формування механізмів реалізації соціально-економічного потенціалу для забезпечення сталого розвитку у ході інформаційно-трансформаційних суспільних процесів, що потребує подальших наукових пошуків.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Акофф Р. Л. Акофф о менеджменте / Акофф Р. Л. ; пер. с англ. Ю. Канский под ред. Л. А. Волковой. – СПб. : Питер, 2002. – 448 с.
2. Андрейцев В. І. Екологічне право: Курс лекцій : Навч. посібник для юрид. фак. вузів / В. І. Андрейцев. – К. : Вентурі, 1996. – С. 66–86.
3. Баб'як О. С. Екологічне право України : навч. посіб. / О. С. Баб'як, П. Д. Біленчук, Ю. О. Чирва. – К. : Атіка, 2001. – 216 с.
4. Балацкий О. Ф. Антология экономики чистой среды / О. Ф. Балацкий. – Сумы : Университетская книга, 2007. – 272 с.
5. Балацкий О. Ф. Теория и практика оценки экономического ущерба в Украине / О. Ф. Балацкий // Вісник Сумського державного університету. – 1994. – № 1. – С. 138-145.
6. Балацкий О. Ф. Экономика и качество окружающей природной среды / О. Ф. Балацкий, Л. Г. Мельник, О. Ф. Яковлев. – Ленинград : ГИДРОМЕТЕОИЗДАТ, 1984. – 189 с.
7. Балацкий О. Ф. Экономика чистого воздуха / О. Ф. Балацкий. – К. : Наук. думка, 1979. – 296 с.
8. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О. О. Бейдик. – К. : КНЕУ, 2001. – 397 с.
9. Бистрякова Ю. І. Інститут партнерства як сучасний механізм забезпечення еколого-орієнтованого розвитку регіонів в умовах ринкового середовища / Ю. І. Бистрякова // Економіка природокористування і охорони довкілля : зб. наук. праць / РВПС України НАН України. – К. : РВПС України НАНУ, 2007. – С. 131-137.
10. Білорус О. Г. Глобальна перспектива і сталий розвиток : Системні маркетингові дослідження / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко. – К. : МАУП, 2005. – 492 с.
11. Білявський Г. О. Основи екології: підручник / Г. О. Білявський,

Р. С. Фурдуй, І. Ю. Костіков. – К. : Либідь, 2004. – 408 с.

12. Бобылев С. Н. Подходы к классификации ресурсно-экологических ограничений / С. Н. Бобылев, С. В. Соловьева, Ю. Н. Деревянко // Механизм регулирования экономики. – 2009. – № 4, Т. 1. – С. 13-23.

13. Бойчик І. М. Економіка підприємства: навчальний посібник / І. М. Бойчик. – К. : Атіка, 2004. – 480 с.

14. Бровдій В. М. Закони екології: навч. посібник / В. М. Бровдій, О. О. Гаца. – К. : «Освіта України», 2007. – 380 с.

15. Бун Е. Роль информационно-коммуникационных технологий в достижении устойчивого развития / Е. Бун // Социально-экономический потенциал устойчивого развития: учебник / [Мельник Л. Г., Хенс Л., Акимова Т. А. и др.] ; под ред. проф. Л. Г. Мельника (Украина) и проф. Л. Хенса (Бельгия). – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2007. – С. 767-791.

16. Буркинский Б. В. Экономические проблемы природопользования: монография / Б. В. Буркинский, Н. Г. Ковалева. – К. : Наукова думка, 1995. – 131 с.

17. Вайцеккер Э. Фактор четыре: затрат – половина, отдача – двойная / Э. Вайцеккер, Э. Б. Ловинс, Л. Х. Ловинс ; пер. с англ. А. П. Заварницына и В. Д. Новикова. – М. : Издательство «Academia», 2000. – 241 с.

18. Веклич О. О. Економічний механізм екологічного регулювання в Україні / О. О. Веклич. – К. : Український інститут досліджень навколишнього середовища і ресурсів, 2003. – 88 с.

19. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление / отв. ред. А. Л. Яншин. – М. : Наука, 1991. – 159 с.

20. Водні ресурси на рубежі ХХІ ст.: проблеми раціонального використання, охорони та відтворення [Текст]: [за ред. академіка УЕАН, д.е.н., професора М. А. Хвесика]. – К. : РВПС України НАН України, 2005. – 564 с.

21. Гірс О. А. Оптимізація та економічна ефективність лісокористування в Україні на довгостроковий період. «Наукові доповіді НАУ», 2008. № 4 (12) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e->

Journals/nd/2008-4/08goaltp.pdf.

22. Глазовский Н. Ф. Цели, возможности и механизмы устойчивого развития на разных уровнях природно-социальных систем / Н. Ф. Глазовский // Переход к устойчивому развитию: глобальный, региональный и локальный уровни. Зарубежный опыт и проблемы России. – М. : Издательство КМК, 2002. – 444 с.

23. Голиков А. П. Економіка України: навч. посібник / А. П. Голиков, Н. А. Казакова, О. А. Шуба. – К. : Знання, 2009. – 286 с.

24. Голуб А. А. Экономика природопользования // А. А. Голуб, Е. Б. Струкова. – М. : Аспект Пресс, 1995. – 188 с.

25. Гринів Л. С. Концептуальні засади просторової парадигми екологічно збалансованої економіки / Л. С. Гринів // Регіональна економіка. – 2001. – № 4. – С. 54-63.

26. Гринів Л. С. Національна економіка: навч. посібник / Л. С. Гринів, М. В. Кічурчак. – Львів : «Магнолія 2006», 2009. – 464 с.

27. Данилишин Б. М. Економіка природокористування: підручник // Б. М. Данилишин, М. А. Хвесик, В. А. Голян. – К. : «Кондор», 2009. – 465 с.

28. Данилишин Б. М. Ефект декаплінгу як фактор взаємозв'язку між економічним зростанням і тиском на довкілля / Б. М. Данилишин, О. О. Веклич // Вісник НАН України. – 2008. – № 5. – С. 12-18.

29. Данилишин Б. М. Наукові нариси з економіки природокористування: монографія / Б. М. Данилишин. – К. : РВПС України НАН України, 2008. – 280 с.

30. Данилишин Б. М. Розроблення національних стратегій сталого розвитку: корисний досвід для України / Б. М. Данилишин, О. П. Маслюківська // Механізм регулювання економіки. – 2008. – Т. 2, № 3. – С. 26-30.

31. Данилишин Б. М. Эколого-экономические проблемы обеспечения устойчивого развития производительных сил Украины / Б. М. Данилишин. – К. : СОПС Украины НАН Украины, 1996. – 270 с.

32. Девуйст Дмитрий. Измерение и оценка устойчивого развития на локальном уровне / Дмитрий Девуйст // Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організації виробництва. – 2002. – № 1-2. – С. 63-75.
33. Дідківська Л. І. Державне регулювання економіки: навч. посіб. / Л. І. Дідківська, Л. С. Головка. – 6-те вид. – К. : Знання, 2007. – 214 с.
34. Долгилевич М. И. Научные основы комплексных мероприятий по защите почв от ветровой эрозии / М. И. Долгилевич. – М. : Колос, 1982. – 63 с.
35. Економіка природокористування : підручник / [Данилишин Б. М., Хвесик М. А., Голян В. А.] ; за ред. проф., д.е.н. Б. М. Данилишина. – К. : Кондор, 2009. – 465 с.
36. Економічна теорія: Політекономія : підручник / [Базилевич В. Д., Попов В. М., Базилевич К. С., Гражевська Н. І.] ; за ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2006. – 631 с.
37. Екосередовище і сучасність. Стратегія регіонального розвитку і екосередовище: монографія / [Дорогунцов С. І., Хвесик М. А., Горбач Л. М., Пастушенко П. П.]. – К. : Кондор, 2006. – Т. 4. – 362 с.
38. Енергетична стратегія України на період до 2030 року [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р. № 145-р // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до документа : <http://zakon.rada.gov.ua/signal/kg06145a.doc>.
39. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика: монографія / Я. А. Жаліло // Електронне джерело: http://www.niss.gov.ua/book/jalilo_mon/index.htm.
40. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави: монографія / Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2009. – 336 с.
41. Жилиев И. Б. Мониторинг кризисных трансформационных социально-экономических систем – необходимая составляющая экономики устойчивого развития / И. Б. Жилиев // Устойчивое развитие: теория, методология, практика : учебник / [Мельник Л. Г., Коблянская И. И.,

Несторенко Т. В. и др.] ; под ред. проф. Л. Г. Мельника. – Сумы : Университетская книга, 2009. – С. 1063-1066.

42. Жук М. В. Регіональна економіка: підручник / М. В. Жук. – К. : ВЦ «Академія», 2008. – 416 с.

43. Жулавский А. Ю. Основы формирования экономического механизма природопользования в новых условиях хозяйствования / А. Ю. Жулавский // Вісник Сумського державного університету. – 1995. – № 4 (95). – С. 17-20.

44. Жулавський А. Ю. Екологічне управління в системі природно-господарського комплексу регіону / А. Ю. Жулавський, О. А. Сіра // Економічні проблеми сталого розвитку : тези доповідей науково-технічної конференції викладачів, співробітників, аспірантів і студентів факультету економіки та менеджменту, 17-25 квітня 2007 р. – Суми : СумДУ, 2007. – Т. 3. – С. 154-155.

45. Заец Р. В. Предпосылки и проблемы прогнозирования процессов перехода к экоустойчивому развитию (несколько тезисов для обсуждения) / Р. В. Заец // Наука та наукознавство: (Матеріали XXI Міжнародного Київського симпозіуму з наукознавства та науково-технічного прогнозування). – 2006. – № 3 (53). – С. 101-117.

46. Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки» // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 47. – С. 405.

47. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – С. 22.

48. Иванов О. В. В борьбе с драконом «Когай»: Опыт природопользования в Японии / Иванов О. В., Мельник Л. Г., Шепеленко А. Н. – М. : Мысль, 1991. – 236 с.

49. Ильяшенко С. Н. Управление инновационным развитием как средство обеспечения устойчивого развития экономической системы / С. Н. Ильяшенко, А. Н. Дериколенко // Социально-экономический потенциал устойчивого развития: учебник / [Мельник Л. Г., Хенс Л., Акимова Т. А. и др.] ; под ред. проф. Л. Г. Мельника (Украина) и проф. Л. Хенса (Бельгия). – Сумы :

ИТД «Университетская книга», 2007. – С. 795-820.

50. Караєва Н. В. Теоретичні основи аналізу ефективності управління станом довкілля / Н. В. Караєва // Сталый розвиток: еколого-економічна оптимізація територіально-виробничих систем: навчальний посібник / [Караєва Н. В., Корпан Р. В., Коцко Т. А. та ін.]. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. – С. 13-31.

51. Каринцева А. И. Закономерности экосистемного регулирования и взаимодействия общества и природы / А. И. Каринцева, Н. К. Шапочка // Социально-экономический потенциал устойчивого развития: учебник / [Мельник Л. Г., Хенс Л., Акимова Т. А. и др.] ; под ред. проф. Л. Г. Мельника (Украина) и проф. Л. Хенса (Бельгия). – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2007. – С. 404-424.

52. Касьяненко В. О. Моделювання та прогнозування економічних процесів. Конспект лекцій: Навчальний посібник / В. О. Касьяненко, Л. В. Старченко. – Суми : ІТД «Університетська книга», 2004. – 145 с.

53. Корнійчук Л. Сталый розвиток і глобальна місія України / Л. Корнійчук, В. Шевчук // Економіка України. – 2009. – № 5. – С. 4-14.

54. Леонтьев В. В. Межотраслевой анализ воздействия структуры экономики на окружающую среду / В. В. Леонтьев, Д. Форд // Экономика и математические методы. – 1972. – Т. VIII, Вып. 3. – С. 370-400.

55. Макарова Н. С. Економіка природокористування: навч. посібник / Н. С. Макарова, Л. Д. Гармідер, Л. В. Михальчук. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 322 с.

56. Мельник Л. Г. Економіка природних ресурсів : навч. посіб. / Л. Г. Мельник, І. М. Сотник, О. Ю. Чигрин. – Суми : Університетська книга, 2010. – 348 с.

57. Мельник Л. Г. Технологические инновации как основа производственных трансформаций / Л. Г. Мельник // Социально-экономический потенциал устойчивого развития: учебник / [Мельник Л. Г., Хенс Л., Акимова Т. А. и др.] ; под ред. проф. Л. Г. Мельника

(Украина) и проф. Л. Хенса (Бельгия). – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2007. – С. 753-766.

58. Мельник Л. Г. Устойчивое развитие: цели, задачи, проблемы / Л. Г. Мельник // Социально-экономический потенциал устойчивого развития: учебник / [Мельник Л. Г., Хенс Л., Акимова Т. А. и др.] ; под ред. проф. Л. Г. Мельника (Украина) и проф. Л. Хенса (Бельгия). – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2007. – С. 77-108.

59. Мельник Л. Г. Фундаментальные основы развития / Л. Г. Мельник. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2003. – 288 с.

60. Мельник Л. Г. Экономика и информация: экономика информации и информация в экономике: Энциклопедический словарь / Л. Г. Мельник. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2005. – 384 с.

61. Мельник Л. Г. Экономика развития: учебное пособие / Л. Г. Мельник. – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2000. – 450 с.

62. Методи оцінки екологічних витрат : монографія ; за ред. д.е.н. Л. Г. Мельника та к.е.н. О. І. Карінцевої. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2004. – 288 с.

63. Методы решения экологических проблем : монография / [Хвесик М. А., Мельник Л. Г., Герман Дейли и др.] ; под. ред. д.э.н., проф. Л. Г. Мельника, к.э.н. Е. В. Шкарупы. – [Вып. 3.]. – Сумы : Изд-во СумГУ, 2010. – 663 с.

64. Мишенин Е. В. Экономический механизм экологизации производства: монография / Е. В. Мишенин, Б. А. Семененко, Н. В. Мишенина. – Сумы : ИПП «Мрія-1» ЛТД, 1996. – 140 с.

65. Міжнародні стратегії економічного розвитку: навч. посібник / [Козак Ю. Г., Ковалевський В. В., Логвінова Н. С. та ін.] ; за ред. Ю. Г. Козака, В. В. Ковалевського, І. В. Ліганенко. – 2-ге вид. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 356 с.

66. Мізюк Б. М. Стратегічне управління: підручник / Мізюк Б. М. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Львів : Магнолія плюс, 2006. – 392 с.

67. Міщенко А. П. Стратегічне управління : навч. посібник / Міщенко А. П. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 336 с.
68. Морехозяйственный комплекс : Т.1 / [Буркинский Б. В., Степанов В. Н., Дергачев В. А. и др.]. — К. : Наукова думка, 1991. – 352 с.
69. Основні індикатори сталого розвитку для міста Києва: методичний посібник / [Білявський Г., Дехтяренко Ю., Карабаєв Д. та ін.]. – К. : Корвус, 2007. – 95 с.
70. Паламарчук В. О. Екологічний аудит – складова економічного механізму природокористування / В. О. Паламарчук, Т. О. Семенко // Роль фінансово-кредитної системи у стимулюванні економічного зростання в Україні: зб.наук. праць. – Луцьк : Вежа, 1999. – С. 388-391.
71. Полтерович В. Экономическая политика, качество институтов и механизмы «ресурсного проклятия» [Текст] / Полтерович В., Попов В., Тонис А. – М. : Издательский дом ГУ ВШЭ, 2007. – 98 с.
72. Прогнозирование и планирование в условиях рынка: учеб. пособие / [Е. А. Черныш, Н. П. Молчанова, А. А. Новикова, Т. А. Салтанова]. – М. : ПРИОР, 1999. – 176 с.
73. Прогнозирование и планирование в условиях рынка: учеб. пособие для вузов / [Т. Г. Морозова, А. В. Пикулькин, В. Ф. Тихонов и др.] ; под ред. Т. Г. Морозовой, А. В. Пикулькина. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 318 с.
74. Регіональна економіка: навчальний посібник / [Олійник Я. Б., Запотоцький С. П., Кононенко О. Ю. та ін] ; за ред. Я. Б. Олійника. – К. : КНТ, Видавець Фурса Ф. Я., 2007. – 444 с.
75. Реймерс Н. Ф. Природопользование : словарь-справочник. / Н. Ф. Реймерс – М. : Мысль, 1990. – 637 с.
76. Сабадаш В. В. Методологічні підходи до детермінації екологічного конфлікту / В. В. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. – 2006. – № 4. – С. 49–62.
77. Сабадаш В. В. Тенденції сучасної ресурсної політики у забезпеченні еколого-економічної безпеки / В. В. Сабадаш // Механізм регулювання

економіки. – 2007. – № 2. – С. 50–59.

78. Сабадаш В. В. Конфліктогенність водних ресурсів як загроза виникнення екологічних конфліктів / В. В. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 2. – С. 24–31.

79. Салухина Н. Г. Стандартизация и сертификация товаров и услуг: учебник / Н. Г. Салухина, О. М. Язвинска. – К. : Центр учебной литературы, 2010. – 336 с.

80. Стратегический менеджмент / [Петров А. Н., Демидова Л. Г., Буренина Г. А. и др.] ; под ред. А. Н. Петрова. – СПб. : Питер, 2005. – 496 с.

81. Стратегічне планування сталого розвитку за участі громади: практичний посібник / [Войтович М., Волошинський О., Воляник І. та ін.] ; за заг. редакцією В. Кашевського. – вид. 2-ге, доп. – Рівне : Волинський ресурсний центр, 2007. – 128 с.

82. Тарасова В. В. Метрологія, стандартизація і сертифікація: підручник. / В. В. Тарасова, А. С. Малиновський, М. Ф. Рибак ; за заг. ред. В. В. Тарасової. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 264 с.

83. Тур О. М. Економічне обґрунтування стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки : дисертація на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук / О. М. Тур ; Наук. кер. В.В. Сабадаш. – Суми : СумДУ, 2012. – 252 с.

84. Харичков С. К. Экономика и экология: совместимость развития, международный опыт и украинская перспектива) / С. К. Харичков, Н. Н. Андреева, Л. Е. Купинец / ИПРЭЭИ НАН Украины. – Одесса : Феникс, 2007. – 180 с.

85. Харічков С. К. Екологічно чисте виробництво: інституціональні передумови, шляхи та механізми їх активізації в Україні / С. К. Харічков, Н. М. Андреева // Економіст. – 2010. – № 10. – С. 25-29.

86. Хенс Л. Показатели устойчивого развития / Л. Хенс // Устойчивое развитие: теория, методология, практика : учебник / [Мельник Л. Г., Коблянская И. И., Несторенко Т. В. и др.] ; под ред. проф. Л. Г. Мельника. –

Сумы : Университетская книга, 2009. – С. 97-115.

87. Хлобыстов Е. В. Стратегическая экологическая оценка социально-экономического развития / Е. В. Хлобыстов // Социально-экономический потенциал устойчивого развития: учебник / [Мельник Л. Г., Хенс Л., Акимова Т. А. и др.] ; под ред. проф. Л. Г. Мельника (Украина) и проф. Л. Хенса (Бельгия). – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2007. – С. 916-936.

88. Чухно Анатолій. Ставка на застарілий уклад [Електронний ресурс] / Анатолій Чухно // День. – № 12. – 27.01.2004. – Режим доступу до журн. : <http://www.day.kiev.ua/25429>.

89. Экономическая теория : учеб. пособие / [Бродская Т. Г., Видяпин В. И., Громыко В. В. и др.]. – М. : РИОР, 2008. – 208 с.

90. Экономическая теория: учебник / [Мочерный С. В., Некрасов В. Н., Овчинников В. Н., Секретарюк В. В.] ; под ред. Е. Г. Гежа. – М. : Экспертное бюро, 2000. – 416 с.

91. Ядов В. А. Современная теоретическая социология как концептуальная база исследования российских трансформаций [Текст] / Ядов В. А. – СПб. : Интерсоцис, 2006. – 112 с.

92. Carius, Alexande, Geoffrey D. Dabelko, & Aaron T. Wolf. (2004). «Water, conflict, and cooperation». Environmental change and Security Program Report 10, 60–66.

93. Understanding Environment, Conflict, and Cooperation: United Nations Environment Programme and Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2004. – 53 p.

94. Wolf, Aaron T., Annika Kramer, Alexander Carius, & Geoffrey D. Dabelko. (2005). “Managing water conflict and Cooperation.” In Worldwatch Institute (Ed.), State of the world 2005: Redefining global security (pp. 80–99). Washington, DC: Worldwatch Institute.

95. World Bank. The Cost of Attaining the Millennium Development Goals. – Washington, DC, USA, 2002.

Світовий досвід формування та реалізації стратегій розвитку

Підхід/модель	Типовий алгоритм	Сфера застосування
Мікрорівень: локальні стратегії розвитку		
Модель стратегічного планування міст	<ul style="list-style-type: none"> - фіксація цілей та завдань; - визначення найважливіших секторів економіки й загальних умов розвитку; - проведення SWOT-аналізу; - формулювання стратегічного плану та доповнення його планами практичних дій чи планами заходів, які, у свою чергу, можуть поділитися на галузеві плани (плани дій у сфері екології, у найважливіших галузях, у сфері малих та середніх підприємств). 	Використовується при плануванні розвитку більшості міст Європи та Північної Америки
Стратегічне планування стійкого розвитку за участі громади	<ul style="list-style-type: none"> - рішення про розроблення стратегії (міська рада, міський голова); - пошук виконавця (міський голова); - інформування про механізм роботи над стратегією (консультант); - створення робочих груп (міський голова, консультант); - узгодження графіка та принципів роботи (міський голова, консультант); - семінар 1: бачення майбутнього, визначення місії (робочі групи, консультант); - семінар 2: SWOT-аналіз; - семінар 3: стратегічні напрями та цілі; - семінар 4: розроблення стратегічних завдань; - семінар 5: визначення системи моніторингу; - опрацювання документа стратегії (консультант); - обговорення стратегії з місцевою громадою (місцева громада); - затвердження стратегії (міська рада); - публікація стратегії (міська рада); - завершальний етап реалізації стратегії. 	Застосовується при формуванні стратегій розвитку у містах України
Мезорівень: регіональні стратегії розвитку		
Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку	<ul style="list-style-type: none"> - обґрунтування мети та підстав для розроблення стратегії; - аналіз та оцінка фактичного стану розвитку регіону; - формулювання місії регіону; - проведення БШОТ-аналізу; - формулювання стратегічних цілей (напрямів) та поетапних планів дій; - визначення механізму реалізації стратегічного плану. 	Використовується при плануванні розвитку більшості регіонів України

Стратегія Європейсько го Союзу для регіону Балтійського моря	<ul style="list-style-type: none"> - формулювання мети стратегії та обґрунтування необхідності розроблення стратегії; - аналіз викликів та можливостей розвитку регіону; - формулювання концепції розвитку, скерованої на подолання загроз та реалізацію можливостей розвитку регіону; - аналіз географічного положення; - визначення основних напрямів розвитку регіону; - визначення цілей та завдань стратегії розвитку регіону; - розроблення сукупності заходів та проектів реалізації цілей та завдань стратегії розвитку регіону. (На даному етапі відбувається безпосередня реалізація стратегії. Формується план дій за 15 пріоритетними напрямками розвитку регіону. Координацію кожного напрямку буде здійснювати держава - член ЄС, яка буде працювати над його реалізацією). 	Впроваджується Європейською Комісією та Європейським Парламентом ЄС для регіону Балтійського моря (Данія, Естонія, Фінляндія, Німеччина, Латвія, Литва, Польща, Швеція)
Макрорівень: національні стратегії розвитку		
Розроблення стратегій стійкого розвитку національних економік	<ul style="list-style-type: none"> - оцінка і діагностування існуючої ситуації щодо розвитку тієї чи іншої країни (основні проблеми, що потребують свого вирішення, гострі і ключові питання, аналіз історичного досвіду тощо); - програма дій - планування; - реалізація накресленого - імплементація; - оцінка зробленого і коригування стратегій 	Знаходить застосування при формуванні стратегій стійкого розвитку національних економік у країнах ЄС, Північної Америки
Національна стратегія стійкого соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь	<ul style="list-style-type: none"> - оцінка стартових умов розвитку в контексті світових тенденцій економічного розвитку, визначення основних компонентів моделі стійкого розвитку і вимоги до їх функціонування і взаємодії, оцінка національних ресурсів і соціально-економічного потенціалу країни; - обґрунтування стратегічних цілей, етапів і сценаріїв переходу країни до стійкого розвитку, визначення найважливіших напрямів переходу національної економіки до стійкого розвитку щодо основних його складових; - визначення сукупності фінансово-економічних і соціально-політичних механізмів забезпечення стійкого розвитку; - обґрунтування системи моніторингу реалізації стратегії стійкого розвитку. 	Запроваджується Урядом Республіки Білорусь (затверджена до реалізації 6 травня 2004 р. на період до 2020 р.)
Стратегія економічного і соціального розвитку України	<ul style="list-style-type: none"> - аналіз глобальних тенденцій соціально-економічного розвитку країни; - формулювання стратегічних цілей та пріоритетів; - аналіз економічного потенціалу країни; 	Запроваджується Кабінетом Міністрів України

	<ul style="list-style-type: none"> - розроблення стратегій розвитку за окремими соціо-економічними напрямками (стратегії розвитку галузей економіки, реформування національної політики управління національним господарством, інноваційна стратегія розвитку, підвищення якості життя населення країни, розвиток аграрного сектору, зовнішньоекономічна стратегія розвитку, стратегія забезпечення економічної та екологічної безпеки країни і т. ін.): визначення цілей завдань, пріоритетів розвитку за визначеними напрямками. 	
Модель «Озборн & Гейблер»	<ul style="list-style-type: none"> - аналіз внутрішньої та зовнішньої ситуації; - діагностика чи ідентифікація ключових проблем, які стоять перед організацією; - визначення загальної місії; - постановка базових цілей; - створення стратегічного бачення, що забезпечить успіх діяльності; - розроблення стратегії; - розроблення плану-графіка реалізації стратегії; - вивчення та оцінка результатів. 	Знаходить застосування в управлінні публічним сектором США
Стратегія національної екологічної політики України на період до 2020 року	<ul style="list-style-type: none"> - формулювання цілей, завдань та пріоритетів розвитку національної економіки; - визначення сукупності механізмів та інструментів реалізації національної екологічної політики, зокрема сукупності регуляторних, економічних та інтегральних механізмів реалізації стратегії; - обґрунтування етапів реалізації національної екологічної політики; - визначення очікуваних результатів від реалізації стратегії; - вибір сукупності індикаторів та здійснення моніторингу процесу реалізації національної екологічної політики. 	Запроваджується Урядом України (затверджена до реалізації 21 грудня 2010 р., реалізація повинна була розпочатися у 2009 р.)
Глобальний рівень: наднаціональні стратегії розвитку		
Стратегічні програми: «Енергія і зміна клімату» («Energy & Climate Change»); «Продовольство і вода» («Food and Water»); «Бідність і рівність» («Poverty and Equity»)	<ul style="list-style-type: none"> - аналіз актуальних глобальних еколого-економічних проблем розвитку; - деталізація глобальних еколого-економічних проблем розвитку за сферами їх виникнення; - опис програм вирішення глобальних еколого-економічних проблем розвитку; - досягнення ясності та прозорості документа; - демонстрація значущості до поточної ситуації та майбутнього відповідних стратегічних програм; - залучення та консолідація дослідницького потенціалу до формування та реалізації глобальних стратегічних програм. 	Розробляються та впроваджуються Міжнародним інститутом прикладного системного аналізу (International Institute for Applied Systems Analysis) для розв'язання глобальних еколого-економічних проблем

<p>«Порядок денний на XXI століття» (Конференція ООН в Ріо-де-Жанейро, 1992 р.)</p>	<p>Даний програмний документ містить у собі перелік правових, економічних, екологічних та соціальних механізмів та інструментів, використання яких має забезпечити прийняття ефективних рішень у сфері управління природокористуванням та формуванням стратегічних документів, планів, програм з досягнення стійкого розвитку.</p>	<p>Є основою для формування й реалізації національних і наднаціональних стратегій стійкого розвитку, ключовим стратегічним програмним документом, спрямованим на вирішення глобальних еколого-економічних проблем</p>
<p>Стратегія Глобального екологічного фонду (Global Environment Facility (GEF))</p>	<ul style="list-style-type: none"> - аналіз соціо-еколого-економічного становища країни; - визначення цілей та завдань стратегічного проекту; - обґрунтування плану-графіка реалізації стратегічної програми; - здійснення процесу моніторингу реалізації стратегічної програми; - визначення обсягів фінансування (джерелом фінансування є фонд GEF), розроблення бюджету фінансування проекту; - аналіз досвіду реалізації проектів у країні - учасниці; - оцінка результатів та ризиків реалізації проекту; - проектне виконання та визначення установ - учасниць стратегічної програми. 	<p>Розробляються та впроваджуються більш ніж у 165 країнах, що розвиваються, і країнах із перехідною економікою. Ключові проблеми, на розв'язання яких націлені програми GEF, - збереження біорізноманіття, використання трансграничних водних ресурсів, попередження деградації земельних ресурсів, зміна клімату тощо</p>

Закони, правила та принципи розвитку соціо-еколого-економічних систем

Закон, правило, принцип	Сутність	Наслідки
Закон розвитку природної системи за рахунок навколишнього середовища	Будь-яка природна система може розвиватися лише за рахунок використання матеріально-енергетичних та інформаційних можливостей навколишнього середовища, яке в системі відіграє роль енергетичного ресурсного джерела. Отже, ізольований розвиток систем неможливий	<ul style="list-style-type: none"> • Забруднення навколишнього природного середовища продуктами життєдіяльності має універсальний характер. Навіть при повному використанні всіх компонентів ресурсів різного роду, завдяки новим технологіям, уникнути теплового забруднення середовища неможливо; • будь-яка високоорганізована біотична система, використовуючи, видозмінюючи середовище життя, становить потенційну загрозу для всіх більш низькоорганізованих систем. Завдяки цьому в біосфері Землі неможливе повторне зародження життя - воно буде пригнічене існуючими організмами
Закон зниження енергетичної ефективності природо-користування	З перебігом історичного часу при отриманні із природних систем корисної продукції на її одиницю в середньому витрачається все більше енергії	Чим більші відхилення системи від стану екологічної рівноваги, тим більшими повинні бути енергетичні витрати для посилення протидії природних систем такому відхиленню. (Отже, для зниження енергоємності продукції слід зменшити втручання людини екосистему)
Закон максимізації енергії та інформації	У суперництві екосистем між собою зберігається та з них, яка найбільшою мірою сприяє надходженню енергії (інформації) та найкращим чином використовує максимальну її кількість	Будь-яка система у своєму розвитку повинна максимізувати надходження енергії (інформації) та знижувати енергетичну та інформаційну ємність будь-яких взаємодій і процесів
Закон мінімуму дисипації (розсіювання) енергії (Л. Онсагера)	Перехід системи із нерівноважного стану в рівноважний здійснюється самостійно, при цьому він може проходити як без перетворення, так і з перетворенням теплової енергії в інші види енергії.	Розбалансування систем відбувається під дією зовнішніх та внутрішніх антропогенних факторів розвитку. Для досягнення рівноважного стану системи необхідне цілеспрямоване втручання людини у процес розвитку системи

<p>Закон внутрішньої динамічної рівноваги</p>	<p>Речовина, енергія та інформація у формі енергетичної слабкої дії і динамічні якості окремих природних систем в їх ієрархії пов'язані настільки тісно, що будь-які зміни одного із цих параметрів (показників) призводять до відповідних функціонально-структурних, кількісних та якісних змін, що зберігають загальну суму речовинно-енергетичних, інформаційних і динамічних якостей систем, в яких ці зміни мають місце або в їх ієрархії</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Будь-які зміни середовища (речовини, енергії, інформації, динамічних характеристик екосистем) неухильно призводять до розвитку природних ланцюгових реакцій, спрямованих у бік нейтралізації цих змін або формування нових природних систем, утворення яких при значних змінах можуть набути незворотного характеру; • взаємодія речовинно-енергетичних екологічних компонентів екологічної системи (енергії, газів, рідини, субстратів, організмів, інформації, динамічних властивостей тощо) в кількісному визначенні не має лінійного характеру. Навіть слабкі дії або зміни одного із компонентів можуть спричинити значні відхилення в інших і в екосистемі в цілому; • спричинені у великих екосистемах зміни відносно незворотні. Проходячи по ієрархії знизу вгору - від місця виникнення змін до біосфери в цілому, - вони повільно, але неухильно впливають на глобальні процеси, змінюють і переводять їх на новий еволюційний рівень. Це означає, що зміни є універсальним законом Природи; • будь-які місцеві перетворення природи призводять у глобальній сукупності біосфери та в її найбільших підрозділах до відповідних реакцій, спрямованих на створення відносно стабільності еколого-економічного потенціалу. Збільшення його можливе лише за рахунок енергетичних витрат, здатних до все більшого зростання
<p>Основний соціально-економічний закон екології</p>	<p>Продуктивність середовища прямо пропорційна інтенсивності розвитку науково-технічного прогресу і обернено пропорційна інтенсивності змін навколишнього середовища, що пов'язані з вичерпанням ресурсного потенціалу</p>	<p>1) Інтенсивність зростання науково-технічного прогресу випереджає інтенсивність вичерпання ресурсного потенціалу. У даному випадку продуктивність використання ресурсів навколишнього природного середовища збільшується, тоді як рівень життя населення може:</p> <ul style="list-style-type: none"> а) поліпшитись, якщо чисельність населення певної території (середовища) не збільшиться; б) стабілізуватись, якщо темпи приросту населення будуть відповідати темпам зростання продуктивності використання ресурсів території (середовища); в) погіршитись, якщо темпи приросту населення випереджають темпи приросту продуктивності використання ресурсів території (середовища).

		<p>2) Інтенсивність зростання науково-технічного прогресу еквівалентна інтенсивності вичерпання ресурсного потенціалу певної території. У цьому випадку рівень життя населення стабілізується і може поліпшитися лише при зменшенні чисельності населення, і навпаки - погіршитись при зростанні чисельності населення.</p> <p>3) Інтенсивність зростання науково-технічного прогресу поступається інтенсивності вичерпання ресурсного потенціалу. В такому випадку рівень життя буде знижуватись і може стабілізуватися лише при зменшенні чисельності населення за умови стабілізації продуктивності використання ресурсів території</p>
Закон історичної незворотності	Процес розвитку людства як певної цілісності не може проходити в напрямі від пізніших фаз до попередніх	Незворотність процесів розвитку людського суспільства обумовлюється і незворотністю стану навколишнього природного середовища, яке ніколи через безліч причин не може бути сталим
Закон прогресивного вичерпання невідновлювальних природних ресурсів	Прогресивне вичерпання невідновлювальних ресурсів пов'язане із зростанням населення Землі і має закономірний характер	Зниження деградації навколишнього природного середовища можливе шляхом скорочення темпів зростання населення та зміни споживацького світогляду відносно навколишнього природного середовища на еколого-орієнтований
Закон поступового зростання антропогенного і техногенного навантаження на середовище	Із зростанням масштабів виробництва одночасно зростають масштаби забруднення повітря, ґрунтів і води, що негативно позначається на біологічному розмаїтті живої речовини планети	Зниження масштабів антропогенного тиску на навколишнє природне середовище можливе шляхом зменшення масштабів виробничої діяльності, контролю за рівнем народжуваності (для забезпечення стабільного рівня населення планети) та зниження матеріальних потреб людства
Закон мінімізації змін	Поступова зміна умов існування для всіх видів живого є закономірним процесом, якому активно протидіє все живе, від окремого організму до живої речовини біосфери	Для зниження біотичних та ландшафтних втрат необхідним є мінімізація втручання людини у процеси розвитку екосистем

Закон зниження природно-ресурсного потенціалу	У межах однієї суспільно-економічної формації (способу виробництва) і одного типу технологій природні ресурси стають все менш доступними і вимагають збільшення витрат праці і енергії на їх видобуток і транспортування	Науково-технічний прогрес та зміна способу виробництва: споживання є факторами зростання природно-ресурсного потенціалу
Закон зниження природоємності готової продукції	Питомий вміст природної речовини в пересічній одиниці суспільного продукту в процесі її використання неухильно зменшується	У результаті виробничої діяльності природне середовище все більше забруднюється зношеними елементами не природного, а штучного походження, зокрема різноманітними синтетичними матеріалами
Закон насичення природного середовища елементами штучного походження	Чим більше зростають масштаби виробництва, тим більше виробляється товарної продукції "вторинної" природи, тим більше насичується природне середовище елементами штучного походження	Навколишнє природне середовище пристосовується до потреб лише одного виду живого - "людини розумної". Всі інші види живого змушені жити у нав'язаному їм і чужому для них середовищі
Правило невідворотних ланцюгових реакцій "жорсткого" управління природою	"Жорстке", технічне або вольове управління природними процесами може призвести до ланцюгових природних реакцій, значна частина яких може виявитися в екологічному, соціальному та економічному відношеннях несприятливими у тривалому часовому проміжку	Грубе втручання у функціонування природних систем призводить до порушення внутрішньої динамічно рівноваги та зростання енергетичних витрат на підтримку природних процесів
Правила «м'якого» управління природою	Певна сукупність засобів «м'якого» управління екосистемами	Бажаним є втручання людини, що спрямовані на відновлення складових екосистеми

	спричиняє в них бажані ланцюгові реакції з метою підвищення їх продуктивності та відновлення екологічного балансу	
Принцип неповноти інформації (принцип невизначеності)	Інформації про проведення акцій щодо перетворення природи завжди недостатньо для апріорного судження про всі можливі їх результати	Втручання людини у природні системи завжди непередбачувані, тому кількість таких втручань має бути мінімальною
Закон вартості	Виробництво та обмін товарів здійснюються відповідно до суспільно необхідних затрат праці	Прагнення зменшити собівартість продукції призводить до зниження матеріальних витрат - споживання природних ресурсів - це зменшує антропогенне навантаження на навколишнє природне середовище
Закон конкуренції	Полягає у прагненні забезпечити собі найвигідніші умови виробництва та збуту товарів (послуг), користування і завоювання кращого становища на ринку капіталу	Намагання отримати дешеві джерела матеріальних ресурсів у ході конкуренції між виробниками спричиняє зростання антропогенного тиску на навколишнє природне середовище
Закон неминучих відходів побічного виробництва	У будь-якому господарському циклі утворюються відходи та інші побічні ефекти, усунути які повною мірою неможливо. Вони можуть бути переведені із однієї фізико-хімічної форми в іншу, переміщені в просторі	Організація безвідходного виробництва неможлива, тому необхідністю є організація циклічного маловідходного виробництва
Закони Б. Коммонера	<ul style="list-style-type: none"> - все пов'язане із усім; - за все треба платити; - все треба кудись дівати; - природа знає краще 	За відходи виробництва і споживання необхідно платити (екологічні податки, платежі тощо), їх розміщення у навколишньому природному середовищі певним чином впливає на його стан. Тому необхідним є мінімізація втручання людини у природні процеси шляхом екологізації виробництва та споживання економічних благ

Показники стану, структури та динаміки соціо-еколого-економічної системи

Підсистема	Показник
Економічна	ВВП, грн.
	ВВП у розрахунку на одну особу, грн./особа
	Індекси фізичного обсягу ВВП, %
	Капітальні інвестиції, грн.
	Інвестиційна безпека (капітальні інвестиції у відсотках до ВВП), %
	Загальна сума витрат на інноваційну діяльність, грн.
	Науково-технічна безпека (витрати на інновації у відсотках до ВВП), %
	ППІ з України, дол. США
	ППІ в Україну, дол. США
	Приток ППІ в Україну (відношення ППІ в Україну до ППІ з України), коефіцієнт
	Експорт товарів та послуг, дол. США
	Імпорт товарів та послуг, дол. США
	Коефіцієнт покриття експорту імпортом (для товарів та послуг)
	Індекс споживчих цін (індекс інфляції), %
	Рівень безробіття населення, %
	Середньомісячна заробітна плата робітників, грн.
	Доходи та витрати населення України, грн.
	Продуктивність праці, грн./особу
	Вартість основних виробничих фондів, грн.
	Знос основних виробничих фондів, %
	Коефіцієнт оновлення основних фондів, %
	Транспорт (вантажобіг, пасажиробіг, вартість автопарку, знос автопарку, відновлення автопарку)
	Роздрібний товарообіг підприємств, грн.
	Обсяг реалізованої продукції, грн.
	Обсяг реалізованих послуг, грн.
	Прибуток від звичайної діяльності промислових підприємств України, грн.
	Частка збиткових підприємств у загальній кількості діючих підприємств, %
Операційні витрати з реалізованої продукції (робіт, послуг), грн. (відображаються витрати підприємства з виготовлення продукції (робіт, послуг), реалізованої у звітному періоді, а також собівартість реалізованого товару (послуг), придбаного і перепроданого без додаткової обробки на підприємстві, та оплата робіт, виконаних підрядником)	
Частка боргу в ВВП, %	
Борг на душу населення, грн./особу	
Соціальна	Чисельність населення держави, тис. осіб
	Дитяча смертність, смертей осіб на 10000 народжених
	Кількість шлюбів, на 1000 населення
	Кількість розлучень, на 1000 населення
	Природний приріст населення країни, осіб на 10000 населення
	Зовнішня міграція (число прибулих/вибулих до/з країни), осіб на 100 тис. населення
	Структура населення держави (частка дітей в загальній чисельності населення, частка працездатного населення в загальній чисельності, частка населення пенсійного віку, частка чоловіків працездатного віку, частка жінок працездатного віку, частка населення, що має середню загальну

освіту, частка населення, що має вищу освіту, частка населення, що не має освіти, частка населення, що мають науковий ступень кандидата чи доктора наук), %
Вікова структура наукових кадрів країни (до 45 років, від 45 років), %
Кількість науково-дослідних інститутів на 10000 населення
Забезпеченість населення житлом на 1 чол., кв. м.
Відношення середньої заробітної плати до середньої вартості житла
Фінансування науки у відсотках до ВВП, %
Санаторно-курортні та оздоровчі заклади на 10000 населення
Кількість лікарняних закладів на 10000 населення
Кількість лікарняних амбулаторно - поліклінічних закладів на 10000 населення
Кількість лікарів усіх спеціальностей на 10000 населення
Кількість середнього медичного персоналу на 10000 населення
Середній розмір місячної пенсії, грн.
Кількість пенсіонерів (темпи зростання чисельності пенсіонерів, частка пенсіонерів у загальній чисельності населення країни)
Кількість дошкільних закладів освіти на 10000 населення
Охоплення дітей дошкільними закладами, %
Наповненість дітьми дошкільних закладів освіти, %
Кількість загальноосвітніх закладів освіти II - III ступенів на 10000 населення
Кількість учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, осіб
Кількість вчителів, осіб
Забезпеченість викладацькими кадрами загальноосвітніх закладів освіти (кількість учнів на одного викладача)
Кількість професійно - технічних навчальних закладів на 10000 населення
Кількість студентів у професійно - технічних навчальних закладах на 10000 населення
Кількість викладачів у професійно - технічних навчальних закладах, осіб
Забезпеченість викладацькими кадрами професійно-технічних навчальних закладів (кількість студентів на одного викладача)
Кількість вищих навчальних закладів I-II ступеню акредитації на 10000 населення
Кількість студентів у вищих навчальних закладах I - II ступеню акредитації, осіб
Кількість викладачів у вищих навчальних закладах I - II ступеню акредитації, осіб
Забезпеченість викладацькими кадрами вищих навчальних закладів I-II ступеню акредитації (кількість студентів на одного викладача)
Кількість вищих навчальних закладів III -IV ступеню акредитації, на 10000 населення
Кількість студентів у вищих навчальних закладах III -IV ступеню акредитації, осіб
Кількість викладачів у вищих навчальних закладах III -IV ступеню акредитації, осіб
Забезпеченість викладацькими кадрами вищих навчальних закладів III-IV ступеню акредитації (кількість студентів на одного викладача)
Кількість професійних театрів на 10000 населення
Кількість відвідувань театрів за рік, млн.
Кількість концертних організацій на 10000 населення
Кількість відвідувань концертних організацій за рік, млн.
Кількість музеїв на 10000 населення

	Кількість відвідувань музеїв за рік, млн.
	Кількість масових універсальних бібліотек на 10000 населення
	Бібліотечний фонд, млн. примірників
	Кількість демонстраторів кіно /відео/фільмів на 10000 населення
	Кількість відвідувань кіносеансів зар рік, млн.
	Випуск підручників для всіх навчальних закладів держави, художньої, наукової та іншої літератури (друкованих одиниць)
	Випуск журналів та інших періодичних видань, одиниць
	Кількість газет (видань), одиниць
	Середньодобовий обсяг ТУ та радіомовлення, годин
	Кількість дитячих музичних шкіл на 10000 населення
	Кількість шкіл мистецтв на 10000 населення
	Кількість дитячих художніх шкіл на 10000 населення
	Кількість хореографічних шкіл на 10000 населення
	Кількість пожеж
	Рівень криміногенності (співвідношення кількості засуджених до загальної чисельності населення), %
	Частка населення із доходами нижче прожиткового мінімуму (відсоток бідного населення країни), %
	Гендерна рівність (частка жінок та чоловіків у керівних посадах організацій держави, частка жінок та чоловіків із вищою освітою, частка жінок та чоловіків, що займають посади в державних органах влади, співвідношення середньої заробітної плати жінок до середньої заробітної плати чоловіків)
	Частка соціальних витрат в бюджетних витратах країни, %
	Соціальні витрати (витрати на виплату пенсій, субсидій, допомоги по безробіттю та інші соціальні виплати) на душу населення, грн./особу
	Коефіцієнт Джинні
Екологічна	Щільність викидів небезпечних речовин у атмосферне повітря на одиницю території
	Щільність викидів небезпечних речовин у поверхневі водні об'єкти на одиницю території
	Показники декаплінгу (співвідношення між обсягами викидів шкідливих речовин у навколишнє природне середовище та ВВП (викиди в атмосферу вуглекислого газу, в поверхневі води промислових відходів, складування твердих відходів))
	Утворення відходів I-III класів небезпеки, млн. т.
	Утилізовано відходів I-III класів небезпеки, млн. т.
	Знешкоджено (знищено) відходів I-III класів небезпеки, млн. т.
	Видалено (захоронено) відходів I-III класів небезпеки, млн. т.
	Наявність на кінець року у спеціально відведених місцях чи об'єктах та на території підприємств шкідливих речовин, млн. т.
	Темпи нарощування відходів I-III ступеню небезпеки до попереднього року наростаючим підсумком
	Забрано води з природних водних об'єктів, млн.куб.м.
	Спожито свіжої води, млн.куб.м.
	Загальне відведення зворотних вод, млн.куб.м: (забруднених, забруднених наростаючим підсумком, нормативно-очищених)
	Потужність очисних споруд (очистка води, повітря), млн.куб.м.
	Коефіцієнт очищення вод (нормативно-очищені зворотні води/забруднені)
	Обсяги продукції, робіт та послуг лісового господарства (у фактичних цінах), млн. грн.
	Заготівля деревини, тис.куб.м.
	Коефіцієнт відтворення лісів (відтворення/вирубки)
	Обсяги шкідливих викидів атмосферу, млн. т. рік
	Викиди діоксиду вуглецю, млн. т. рік

Утворення вторинної сировини, млн. т. рік
Використання вторинної сировини, млн. т. рік
Коефіцієнт використання вторинної сировини
Споживання енергії на душу населення (електроенергія, теплоенергія, інші види енергії), кВт год./особу
Споживання енергії на виробництво продукції (енергоємність ВВП, теплоємність ВВП), кВт год./грн
Лісистість території країни, %
Площа земель, зайнятих під забудівлю (міста, поселення, дороги і т. ін.), тис. га
Частка земель природно -заповідного фонду, %
Біорізноманіття
Ресурсоємність ВВП, нат. од./грн. або грн./грн.
Відходи на душу населення (повітря, земля, вода), млн. т. на особу
Виснаження родовищ (нафта, газ, метали, інші родовища), %
Рекультивация земель, тис. га
Площа земель, що потерпають від опустелювання, тис. га
Поточні витрати на охорону природи, грн.
Витрати на капітальний ремонт основних засобів природоохоронного призначення, грн.
Інвестиції в основний капітал, спрямовані на охорону навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів, грн.

Публікації.**Монографії:**

1. Мельник Л. Г. Теория самоорганизации экономических систем: монография / Л. Г. Мельник. – Сумы: Университетская книга, 2012. – 439 с. (ISBN 978-966-680-613-3).

Навчальна література:

2. Економіка підприємства: підручник / за заг. ред. д.е.н., проф. Л. Г. Мельника. – Суми : Університетська книга, 2012. – 864 с. (Гриф «Затверджено МОНМС України», лист № 1.4/18-Г-87 від 09.01.2009, ISBN 978-966-680-619-5).

3. Мельник Л. Г. Україна та ЄС: передумови та вектори соціально-економічної інтеграції / Л. Г. Мельник, І. Б. Дегтярьова, О. В. Кубатко // Навчальний посібник. – Суми : Сумський державний університет, 2012. – 254 с. (ISBN 978-966-657-422-3).

Статті:

1. Мельник Л. Г. Основные приоритеты модернизации экономики / Л. Г. Мельник, И. М. Бурлакова, Е. В. Червяцова : материалы I Международной научно-практической конференции (заочной) [«Глобальные проблемы модернизации национальной экономики»] / М-во обр. и науки РФ; ФГБОУ ВПО «Тамб. гос. ун-т им. Г.Р. Державина» ; [гл. ред. В. М. Юрьев, отв. ред. А. А. Бурмистрова]. – Тамбов: Изд-во ТРОО «Бизнес-Наука-Общество», 2012. – С. 350-353.

2. Бурлакова І. М. Екологічні рухи як суб'єкти екополітичного процесу / І. М. Бурлакова, Н. С. Валюх : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми : СумДУ, 2012. – Т.3. – С. 34-36.

3. Бурлакова І. М. Роль інвестицій у формуванні людського капіталу / І. М. Бурлакова, Ж. С. Пронікова : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми : СумДУ, 2012. – Т.1. – С. 31-33.
4. Волк О. М. Направления повышения эффективности инновационной политики государства / О. М. Волк : материалы I Международной научно-практической конференции (заочной) [«Глобальные проблемы модернизации национальной экономики»] / М-во обр. и науки РФ; ФГБОУ ВПО «Тамб. гос. ун-т им. Г.Р. Державина» ; [гл. ред. В. М. Юрьев, отв. ред. А. А. Бурмистрова]. – Тамбов: Изд-во ТРОО «Бизнес-Наука-Общество», 2012. – С. 71-75.
5. Волк О. М. Організація ефективної трудової діяльності робітників на підприємстві шляхом стимулювання / О. М. Волк, Т. Кириченко : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 13-15.
6. Волк О. М. Проблеми та перспективи інноваційної діяльності у будівельній галузі України / О. М. Волк, М. В. Шашко // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2012. – №1. – С. 115-121.
7. Вороненко В. І. Зростання світового попиту на продукти харчування як передумова еколого-економічних проблем землекористування в Україні / В. І. Вороненко : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми : СумДУ, 2012. – Т. 3. – С. 176-178.
8. Вороненко В. І. Науково-методичні підходи до оптимізації та ефективного використання земельних ресурсів [Електронний ресурс] / В. І. Вороненко // Ефективна економіка. – 2012. – № 7. – Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nauka.com.ua>.
9. Вороненко В. І. Нормативно-правові проблеми забезпечення еколого-економічного землекористування / В. І. Вороненко : матеріали

Дванадцятій щорічній Всеукраїнській науковій конференції [«Екологічний менеджмент у загальній системі управління»] (Суми, 18-19 квітня 2012 р.) / Відп. за вип. О. М. Теліженко; Рецензенти: С. М. Козьменко, Є. В. Мішенін. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 29-31.

10. Мельник Л. Г. Экономическая оценка эффекта рикошета в контексте экологической модернизации экономики Украины / Л. Г. Мельник, Д. В. Горобченко : материалы I Международной научно-практической конференции (заочной) [«Глобальные проблемы модернизации национальной экономики»] / М-во обр. и науки РФ; ФГБОУ ВПО «Тамб. гос. ун-т им. Г.Р. Державина» ; [гл. ред. В. М. Юрьев, отв. ред. А. А. Бурмистрова]. – Тамбов : Изд-во ТРОО «Бизнес-Наука-Общество», 2012. – С. 353-357.

11. Горобченко Д. В. Передумови формування системи боргових відносин у сфері природокористування / Д. В. Горобченко : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у 8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 119-120.

12. Сотник І. М. Использование экосистемных услуг водно-болотных угодий Украины в современных условиях / И. Н. Сотник, Т. В. Горобченко : материалы Международной научно-практической конференции [«Проблемы и перспективы устойчивого развития АПК»] / Под ред. И. Л. Воротникова. – ФГБОУ ВПО «Саратовский ГАУ», 2011. – С. 319-320.

13. Сотник І. М. Проблемы и пути эффективного использования экосистемных услуг / И. Н. Сотник, Т. В. Горобченко : материалы IV Международной конференции студентов, аспирантов и молодых учёных [«Молодёжь и наука: реальность и будущее»] / Отв. ред. Т. А. Бельчик. – Кемерово: Офсет, 2012. – С. 207-209.

14. Мельник Л. Г. Экологические приоритеты модернизации национальной экономики: опыт ЕС / Л. Г. Мельник, И. Б. Дегтярева, Е. В. Рот-Серов : материалы I Международной научно-практической конференции (заочной) [«Глобальные проблемы модернизации национальной экономики»] /

М-во обр. и науки РФ; ФГБОУ ВПО «Тамб. гос. ун-т им. Г.Р. Державина»; [гл. ред. В. М. Юрьев, отв. ред. А. А. Бурмистрова]. – Тамбов : Изд-во ТРОО «Бизнес-Наука-Общество», 2012. – С. 357-360.

15. Мельник Л. Г. Эколого-экономическое значение экстерналийных эффектов пчеловодства / Л. Г. Мельник, И. Б. Дегтярева, И. В. Палун : материалы Международной научно-практической конференции [«Проблемы и перспективы устойчивого развития АПК»] / Под ред. И. Л. Воротникова. – ФГБОУ ВПО «Саратовский ГАУ», 2011. – С. 181-182.

16. Дегтярџова И. Б. Эколого-экономическое обоснование формирования эџополисов в целях устойчивого развития национального хозяйства / О. И. Мельник, И. Б. Дегтярева, Д. Н. Долга : материалы Международной научно-практической конференции [«Проблемы и перспективы устойчивого развития АПК»] / Под ред. И. Л. Воротникова. – ФГБОУ ВПО «Саратовский ГАУ», 2011. – С. 185-186.

17. Дегтярџова И. Б. Synergetic Basis of Innovation Marketing / L. Melnyk, I. Dehtyarova // Scientific Journal of Riga technical University. Series: Economics and Business. – Riga Technical University. – №22. – PP. 118-124. (ISSN 1407-7337)

18. Дегтярџова И. Б. Європейська практика застосування економічного інструментарію управління природокористуванням / І. Б. Дегтярџова, Р. М. Моргуненко : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 133-134.

19. Дегтярџова И. Б. Особливості розробки стратегії соціально-економічного розвитку міста / І. Б. Дегтярџова, А. Г. Сюхіна : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції [«Розвиток механізмів функціонування економіки та фінансово-кредитного сектору в умовах євроінтеграційних процесів»] (Сімферополь – Євпаторія, 18-20 жовтня 2012 р.). – Сімферополь : ВД «АРІАЛ», 2012. – С. 34-37. (ISBN 978-617-648-101-0)

20. Дегтярџова И. Б. Планування та управління трудовими ресурсами / І. Б. Дегтярџова, Ю. Ф. Євдокименко : матеріали Міжнародної науково-

практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 21-22.

21. Дегтярьова І. Б. Досвід Європейського Союзу у формуванні інноваційної стратегії сталого розвитку / Л. Г. Мельник, І. Б. Дегтярьова // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 1 – С. 190-200.

22. Дегтярьова І. Б. Забезпечення екоконкурентоспроможності підприємства в умовах сталого розвитку / І. Б. Дегтярьова, І. В. Палун : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 121-122.

23. Денисенко П. А. Intellectual potential and creative environment of sustainable innovative development / P. Denysenko : матеріали 18 Міжнародної наукової конференції [«Economics for ecology ISCS'2012»] (Суми, 27-30 квітня 2012) / Ред.кол.: Д. О. Смоленніков, А. С. Лавриненко. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 28-30.

24. Денисенко П. А. Еколого-економічні показники інтелектуальної складової інноваційного потенціалу регіону / П. А. Денисенко : матеріали Дванадцятій щорічній Всеукраїнській наукової конференції [«Екологічний менеджмент у загальній системі управління»] (Суми, 18-19 квітня 2012 р.) / Відп. за вип. О. М. Теліженко; Рецензенти: С. М. Козьменко, Є. В. Мішенін. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 54-58.

25. Денисенко П. А. Загальний статистичний вимір інноваційно-спрямованого розвитку регіону / П. А. Денисенко, В. М. Нечипоренко : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – С. 123.

26. Дерев'янюк Ю. М. Аналіз показників сталого розвитку підприємства / Ю. М. Дерев'янюк, Т. В. Піддубна : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5

квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.2. – С. 55-57.

27. Дерев'янку Ю. М. Аналіз стану провідних підприємств металургійної галузі / Ю. М. Дерев'янку, А. В. Колонтаєвська : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.3. – С. 46-48.

28. Дерев'янку Ю. М. Вплив фактора часу на економічний розвиток / Ю. М. Дерев'янку : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 19-21.

29. Євдокимов А. В. Логістичні стратегії регіону в умовах сталого розвитку / А. В. Євдокимов, А. О. Родимченко : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.3. – С. 57-58.

30. Євдокимов А. В. Особливості маркетингових заходів в соціальних медіа / А. В. Євдокимов, М. М. Ковальчук : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції [«Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу»] (Суми, 27-29 вересня 2012 року). – Суми: ТОВ Друкарський дім «Папірус», 2012. – С. 78-80.

31. Карінцева О. І. The sense of barriers to entry in the process of sustainable development achievement / А. Karintseva, А. Dyachenko : матеріали 18 Міжнародної наукової конференції [«Economics for ecology ISCS'2012»] (Суми, 27-30 квітня 2012) / Ред.кол.: Д. О. Смоленніков, А. С. Лавриненко. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 60-62.

32. Карінцева О. І. Переваги та недоліки діяльності ТНК / О. І. Карінцева, Ю. Ф. Євдокименко : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5

квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 27-28.

33. Карінцева О. І. Теоретичні аспекти об'єднання підприємств / О. І. Карінцева, А. В. Босик : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 26-27.

34. Карпищенко А. И. Влияние экологических факторов на земельные ресурсы / А. И. Карпищенко : материалы Международной научно-практической конференции [«Проблемы и перспективы устойчивого развития АПК»] / Под ред. И. Л. Воротникова. – ФГБОУ ВПО «Саратовский ГАУ», 2011. – С. 130-132.

35. Карпіщенко О. І. Еколого-економічна оцінка використання земельних угідь / О. І. Карпіщенко : матеріали Дванадцятої щорічної Всеукраїнської наукової конференції [«Екологічний менеджмент у загальній системі управління»] (Суми, 18-19 квітня 2012 р.) / Відп. за вип. О. М. Теліженко; Рецензенти: С. М. Козьменко, Є. В. Мішенін. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 80-81.

36. Ковалёв Б. Л. Формирование устойчивого способа жизнедеятельности как фактор модернизации экономики / Б. Л. Ковалёв : материалы I Международной научно-практической конференции (заочной) [«Глобальные проблемы модернизации национальной экономики»] / М-во обр. и науки РФ; ФГБОУ ВПО «Тамб. гос. ун-т им. Г.Р. Державина» ; [гл. ред. В. М. Юрьев, отв. ред. А. А. Бурмистрова]. – Тамбов: Изд-во ТРОО «Бизнес-Наука-Общество», 2012. – С. 229-232.

37. Ковальов Б. Л. Сталий спосіб життя як передумова сталого розвитку громад [Електронний ресурс] / Ю. М. Петрушенко, Н. М. Костюченко, Б. Л. Ковальов // Ефективна економіка. – 2012. – № 3. – Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nauka.com.ua>.

38. Ковальов Б. Л. Аналіз ефективності організації шоу-бізнесу в спорті / Б. Л. Ковальов, К. І. Кудіна : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012

р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 33-35.

39. Ковальов Б. Л. Аналіз новітніх методів просування та адміністрування бізнесу / Б. Л. Ковальов, Д. О. Боброва : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 32-33.

40. Коваленко Є. В. Аналіз позитивних і негативних наслідків для вітчизняних, підприємств вступу України до СОТ / Є. В. Коваленко, В. В. Рябущенко : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 28-30.

41. Коваленко Є. В. Теоретичні основи оцінки еколого-економічної ефективності природокористування / Є. В. Коваленко, Л. А. Кулик : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.2. – С. 81-83.

42. Коробец Е. М. Взаимодействие понятий «безопасность», «риск» и «ущерб» в системе управления экологическими рисками на предприятии / Е. М. Коробец : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.1. – С. 82-83.

43. Коробець О. М. Економічна оцінка та управління екологічним ризиком на підприємствах регіону / О. М. Коробець // Соціально-економічна мотивація інноваційного розвитку регіону : монографія / За заг. ред. д.е.н., проф. О. В. Прокопенко. – Суми : Вид-во СумДУ, 2012. – С. 167-183.

44. Кубатко А. Вас. Сравнительный анализ экономических политик природоохранной деятельности Украины и Китая / А. Вас. Кубатко, Ж. Ли // Економічний простір. – 2012. – №58. – С. 282-288.

45. Кубатко А. Вас. Эколого-экономические проблемы землепользования в АПК Украины / Л. Г. Мельник, А. Вас. Кубатко, Е. А. Зябина : материалы Международной научно-практической конференции [«Проблемы и перспективы устойчивого развития АПК»] / Под ред. И. Л. Воротникова. – ФГБОУ ВПО «Саратовский ГАУ», 2011. – С. 183.

46. Кубатко О. Вас. Методологічні аспекти управління якістю довкілля територіально-виробничих систем/ О. Вас. Кубатко, Ж. Лі // Держава та регіони. – 2012. – №2. – С. 24-29.

47. Кубатко О. Вас. Estimation the ЕКС in Ukraine / О. Вас. Кубатко // Sustainable Development and Energy Security of the World and Ukrainian regions : Conflicts, Policy, Green Technologies: monograph / Edited by N. Karaieva. – К. : Tampodek XXI, 2012. – P. 153-163. (ISBN 978-966-97176-8-9)

48. Кубатко О. Вас. Individual country analysis of pollution-income relations / О. Вас. Кубатко // Sustainable Development and Energy Security of the World and Ukrainian regions: Conflicts, Policy, Green Technologies : monograph / Edited by N. Karaieva. – К. : Tampodek XXI, 2012. – P. 145-153. (ISBN 978-966-97176-8-9)

49. Кубатко О. Вас. Підвищення міжнародної конкурентоспроможності країни за рахунок інноваційного фактору в умовах глобалізації / О. Вас. Кубатко, А. Г. Сюхіна : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у 8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.1. – С. 86-87.

50. Кубатко О. Вік. Economic and ecological convergence of Ukrainian regions / О. Kubatko, О. Kubatko : матеріали 18 Міжнародної наукової конференції [«Economics for ecology ISCS'2012»] (Суми, 27-30 квітня 2012) / Ред.кол.: Д. О. Смоленніков, А. С. Лавриненко. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 76-78.

51. Лукаш О. А. Improving of institutional and ecological cooperation with eu: forms investigation and gravity model implementation / О. Lukash : матеріали

18 Міжнародної наукової конференції [«Economics for ecology ISCS'2012»] (Суми, 27-30 квітня 2012) / Ред.кол.: Д. О. Смоленніков, А. С. Лавриненко. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 87-89.

52. Лукаш О. А. Проблеми розвитку туризму в Україні та напрями їх вирішення / О. А. Лукаш, І. А. Кулинич : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.2. – С. 102-104.

53. Лукаш О. А. Удосконалення інституційного співробітництва та формування простору ЄС: застосування гравітаційної моделі / О. А. Лукаш : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 45-46.

54. Люлёв А. В. Теоретические аспекты эффективности экономического развития предприятия / А. В. Люлёв, А. В. Боровик : материалы Международной научно-практической конференции [«Проблемы и перспективы устойчивого развития АПК»] / Под ред. И. Л. Воротникова. – ФГБОУ ВПО «Саратовский ГАУ», 2011. – С. 173-174.

55. Люльов О. В. Аналіз інноваційного розвитку промислових підприємств сумської області / О. В. Люльов, Р. М. Моргуненко // Збірник наукових праць учених та аспірантів. – Пр.-Хмельницький: ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький ГПУ імені Григорія Сковороди», 2012. – № 18 (2). – С. 102–106.

56. Люльов О. В. Інноваційний розвиток промислових підприємств Сумської області: проблеми та шляхи їх вирішення / О. В. Люльов, Р. М. Моргуненко : матеріали II Всеукраїнського семінару молодих учених та студентів [«Участь України у глобалізаційних процесах»] (Сімферополь, 5 квітня 2012 р.). – Сімферополь : ПП «Підприємство «Фенікс», 2012. – С. 212-214.

57. Люльов О. В. Регіональні аспекти діяльності підприємств машинобудівної галузі Сумської області / О. В. Люльов // Механізм регулювання економіки. – 2012. – №4. – С. 179-183. (ISSN 1726-8699)

58. Люльов О. В. Вплив глобалізації на національну економіку України / О. В. Люльов, Н. М. Сальник : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 46-48.

59. Люльов О. В. Вплив ТНК на світову економіку / О. В. Люльов, С. С. Плацинда : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.2. – С. 106-108.

60. Лямцев О. В. Main directions of transport strategy for Ukraine / A. V. Liamtsev : матеріали 18 Міжнародної наукової конференції [«Economics for ecology ISCS'2012»] (Суми, 27-30 квітня 2012) / Ред.кол.: Д. О. Смоленніков, А. С. Лавриненко. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 84-85.

61. Лямцев О. В. Перспективи еколого-збалансованого розвитку АТК України / О. В. Лямцев : матеріали Дванадцятій щорічної Всеукраїнської наукової конференції [«Екологічний менеджмент у загальній системі управління»] (Суми, 18-19 квітня 2012 р.) / Відп. за вип. О. М. Теліженко; Рецензенти: С. М. Козьменко, Є. В. Мішенін. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 111-112.

62. Мазін Ю. О. Дематеріалізація як фактор зростання внутрішньовиробничої ефективності підприємства / І. М. Сотник, Ю. О. Мазін // Сталій розвиток економіки. – 2012. – № 4. – С. 48-51.

63. Мазін Ю. О. Дематеріалізація як чинник забезпечення реалізації політики сталого розвитку України / І. М. Сотник, Ю. О. Мазін : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.2. – С. 153-155.

64. Мазін Ю. О. Дематеріалізація як чинник підвищення конкурентоспроможності виробництва / І. М. Сотник, Ю. О. Мазін : матеріали Восьмої Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції [«Простір і час сучасної науки»] (Київ, 19-21 квітня 2012 р.). – К. : ТОВ «ТК Меганом», 2012. – Ч. 2. – С. 49-51.

65. Мареха І. С. Еколого-економічні показники оцінки якості інвестицій у контексті сталого розвитку аграрного сектору регіону / І. С. Мареха : матеріали Дванадцятій щорічній Всеукраїнській науковій конференції [«Екологічний менеджмент у загальній системі управління»] (Суми, 18-19 квітня 2012 р.) / Відп. за вип. О. М. Теліженко; Рецензенти: С. М. Козьменко, Є. В. Мішенін. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 113-114.

66. Мареха І. С. Ecological and economic optimization of investment attractiveness in regional agriculture within sustainable development framework / I. S. Marekha : матеріали 18 Міжнародної наукової конференції [«Economics for ecology ISCS'2012»] (Суми, 27-30 квітня 2012) / Ред.кол.: Д. О. Смоленніков, А. С. Лавриненко. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 93-94.

67. Маценко А. М. Методические принципы оценки ущерба здоровью человеческого капитала в инвестиционных проектах / [А. М. Маценко, О. П. Дедова, Ж. В. Деркач и др.] ; под науч. ред. д.э.н., проф. П. В. Тархова // Окружающая среда и здоровье. Молодые ученые за устойчивое развитие страны в глобальном мире : материалы IV Всероссийской научно-практической конференции молодых ученых и специалистов 27-28 сентября 2012 г. – М., 2012. – С. 232-235.

68. Маценко О. М. Інтеграція екологічної освіти у систему мотивації до екологічно спрямованої діяльності / Ж. С. Пронікова, О. М. Маценко : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у 8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т. 6. – С. 141-143.

69. Маценко О. М. Концепція залучення екологічних функцій джерел водопостачання / О. М. Маценко, А. І. Долгодуш : матеріали Міжнародної

науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т. 6. – С. 131–132.

70. Мельник Л. Г. Basics of reproduction of systemic human triad and function of nature / L. Melnyk // Sustainable Development and Energy Security of the World and Ukrainian regions: Conflicts, Policy, Green Technologies : monograph / Edited by N. Karaieva. – К. : Tampodek XXI, 2012. – P. 50-53. (ISBN 978-966-97176-8-9)

71. Мельник Л. Г. Cross-countries analysis of ЕКС / L. Melnyk // Sustainable Development and Energy Security of the World and Ukrainian regions: Conflicts, Policy, Green Technologies : monograph / Edited by N. Karaieva. – К.: Tampodek XXI, 2012. – P. 140-145. (ISBN 978-966-97176-8-9)

72. Мельник Л. Г. Ecopolis as innovative vector of greening the economy / L. Melnyk, E. Shkarupa, I. Burlakova // Riga Technical University 53rd International Scientific Conference dedicated to the 150th anniversary and The 1st Congress of World Engineers and Riga Polytechnical Institute / RTU Alumni (Riga, 11-12 October 2012). – Riga : Riga Technical University, 2012. – P. 754

73. Мельник Л. Г. Fundamentals of systems Sustainable Development / L. Melnyk // Sustainable Development and Energy Security of the World and Ukrainian regions: Conflicts, Policy, Green Technologies : monograph / Edited by N. Karaieva. – К. : Tampodek XXI, 2012. – P. 45–59. (ISBN 978-966-97176-8-9)

74. Мельник Л. Г. Sustainable Development: goals, objectives and problems / L. Melnyk // Sustainable Development and Energy Security of the World and Ukrainian regions: Conflicts, Policy, Green Technologies : monograph / Edited by N. Karaieva. – К. : Tampodek XXI, 2012. – P. 53-59. (ISBN 978-966-97176-8-9)

75. Мельник Л. Г. Synergetic effects of innovation marketing / L. Melnyk, I. Dehtyarova : матеріали 18 Міжнародної наукової конференції [«Economics for ecology ISCS'2012»] (Суми, 27-30 квітня 2012) / Ред.кол.: Д. О. Смоленніков, А. С. Лавриненко. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 103-105.

76. Мельник Л. Г. The dualism of economic systems and environmental issues / L. Melnyk : матеріали 18 Міжнародної наукової конференції [«Economics for ecology ISCS'2012»] (Суми, 27-30 квітня 2012) / Ред.кол.: Д. О. Смоленніков, А. С. Лавриненко. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 101-103.

77. Мельник Л. Г. The dualism of economic systems and environmental issues / L. Melnyk // Riga Technical University 53rd International Scientific Conference dedicated to the 150th anniversary and The 1st Congress of World Engineers and Riga Polytechnical Institute / RTU Alumni (Riga, 11-12 October 2012). – Riga : Riga Technical University, 2012. – P. 752.

78. Мельник Л. Г. Theoretical background behind ЕКС studies / L. Melnyk // Sustainable Development and Energy Security of the World and Ukrainian regions: Conflicts, Policy, Green Technologies : monograph / Edited by N. Karaieva. – K. : Tampodek XXI, 2012. – P. 134-140. (ISBN 978-966-97176-8-9)

79. Мельник Л. Г. Time factor in economics / L. Melnyk, Y. Derevyanko, I. Dehtyarova // Riga Technical University 53rd International Scientific Conference dedicated to the 150th anniversary and The 1st Congress of World Engineers and Riga Polytechnical Institute / RTU Alumni (Riga, 11-12 October 2012). – Riga : Riga Technical University, 2012. – P. 753

80. Мельник Л. Г. Бізнес-процес як об'єкт реінжинірингу промислового підприємства / Л. Г. Мельник, Л. М. Таранюк, С. О. Самаль : матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції [«Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу»] (Суми, 27-29 вересня 2012 р.). – Суми : ТОВ «ДД «Папірус», 2012. – С. 161-162.

81. Мельник Л. Г. Досвід країн Євросоюзу у сфері екологічного оподаткування / Л. Г. Мельник, І. Б. Дегтярьова // Економіка. Екологія. Управління: збірник наукових праць. – № 1. – Національний університет державної податкової служби, Ірпінь. – 2012. – С. 53-60.

82. Мельник Л. Г. Дослідження процесів самоорганізації в еколого-економічних системах / Л. Г. Мельник, І. В. Терещенко : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого

розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у 8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.2. – С. 108-110.

83. Мельник Л. Г. Забезпечення сталого розвитку еколого-економічних систем агропродовольчої сфери на основі механізмів самоорганізації / Л. Г. Мельник, О. В. Шкарупа // Сталий розвиток та безпека агропродовольчої сфери України в умовах глобалізаційних викликів : монографія / О. І. Павлов, М. А. Хвесик, В. В. Юрчишин та ін.; за заг. О.І. Павлова. – Одеса : Астропринт, 2012. – С. 335-348.

84. Мельник Л. Г. Особенности и движущие силы самоорганизации экономических систем / Л. Г. Мельник // «Актуальні проблеми економіки» науковий економічний журнал. – № 8(134). – 2012. – ВІЗ «Національна академія управління», Київ. – С. 35–41.

85. Мельник Л. Г. Передумови ефективності освітніх трансформацій в контексті сталого розвитку на основі формування екополісу / Л. Г. Мельник, О. В. Шкарупа : матеріали науково-практичної конференції [«Національна система освіти для збалансованого розвитку»] (Київ, 24 квітня 2012 р.) : у 3 т. – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2012. – Т. 3 – С. 11-15.

86. Мельник Л. Г. Регіональна оцінка екологічних втрат від виробництва продукції в Україні / Л. Г. Мельник, І. М. Сотник : матеріали Міжнародної конференції [«Зелена економіка: перспективи впровадження в Україні»] (Київ, 24–25 квітня 2012 р.): у 3 т. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2012. – Т.1. – С. 269–273.

87. Мельник Л. Г. Управління конкурентоспроможністю фірми в ринкових умовах / Л. Г. Мельник, О. Вас. Кубатко // Теоретичні та прикладні питання економіки. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – Випуск 27. – Т.1. – С. 127-135.

88. Мельник Л. Г. Фактор времени и инновационное развитие / Л. Г. Мельник, Ю. Н. Деревянко : материалы I Международной научно-практической конференции (заочной) [«Глобальные проблемы модернизации национальной экономики»] / М-во обр. и науки РФ; ФГБОУ ВПО «Тамб. гос.

ун-т им. Г.Р. Державина» ; [гл. ред. В. М. Юрьев, отв. ред. А. А. Бурмистрова]. – Тамбов: Изд-во ТРОО «Бизнес-Наука-Общество», 2012. – С 360-366. (ISBN 978-5-4343-0181-7)

89. Мельник Л. Г. Совершенствование основных эколого-экономических направлений развития национального хозяйства в региональном контексте / Л. Г. Мельник, И. М. Бурлакова, Е. И. Аноколова : материалы Международной научно-практической конференции [«Проблемы и перспективы устойчивого развития АПК»] / Под ред. И. Л. Воротникова. – ФГБОУ ВПО «Саратовский ГАУ», 2011. – С. 180-181.

90. Мельник Л. Г. Сутність і природа бізнес-процесів при реалізації реінжиру на промислових підприємствах / Л. Г. Мельник, Л. М. Таранюк // Бізнес інформ. – № 10. – Видавничий дім «ІНЖЕК», Харків. – 2012. – С. 88-92.

91. Мельник Л. Г. Экономико-математические методы решения задач оптимальной структуры факторов производства / Л. Г. Мельник, А. Вас. Кубатко, А. Вік. Кубатко : материалы IX Международной научно-практической конференции [«Управление информационными ресурсами»] / Акад. упр. при Президенте Респ. Беларусь ; редкол. : А. В. Ивановский, В. В. Лабоцкий (отв. ред.) [и др.]. Минск : Акад. упр. при Президенте Респ. Беларусь, 2012. – С.258-260.

92. Мельник Л. Г. Инновационные формы «зеленого» развития территорий / Л. Г. Мельник // Международный проект «Устойчивое развитие: экономика, экология, совершенство и качество» Международный форум «Green mind» (Киев, 13-15 ноября 2012). – К. : Международный выставочный центр Торгово-промышленной палаты Украины.

93. Мельник Л.Г. Синергія в управлінні природокористуванням / Л.Г. Мельник : матеріали 2-го Міжнародного конгресу [«Захист навколишнього середовища. Енергоощадність. Збалансоване природокористування»], (Львів, 19-22 вересня 2012 р.). – Львів : НУ «Львівська політехніка».

94. Мельник Л. Г. Основы самоорганизации экономических систем / Л. Г. Мельник : материалы IV Международной научно-практической

конференции [«Актуальные проблемы развития социально-экономических систем: теория и практика»], (Курск, 16-17 ноября 2012 г.).

95. Мельник Л. Г. Еколого-економічні аспекти прояву ефекту рикошету на макроекономічному рівні / Л. Г. Мельник, Д. В. Горобченко // Механізм регулювання економіки. – 2012. – № 2. – С. 133-139.

96. Melnyk L. Environmental Problems, Risks and Challenges of Contemporary Production / L. Melnyk, I. Dehtyarova, O. Romanko // Механізм регулювання економіки. – 2012. – № 2 (56). – С.46–52.

97. Мишенина Н. В. Модель економіко-екологічного механізму управління природоохороною: системне бачення і методологічний базис / Е. В. Мишенин, Н. В. Мишенина, И. Е. Яровая : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у 8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.1. – С. 112-113.

98. Мішеніна Н. В. Еколого-економічна оптимізація якості інвестицій як засіб обґрунтування стратегічних інвестиційних рішень у регіональному агрогосподарюванні на стійких засадах / Н. В. Мішеніна, І. С. Мареха // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент». – 2012.-№43(51). – С. 155-162.

99. Мішеніна Н. В. Кластерний підхід до управління природо господарюванням / Н. В. Мішеніна, Г. А. Мішеніна : матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції [«Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу»] (Суми, 27-29 вересня 2012 р.). – Суми : ТОВ «ДД «Папірус», 2012. – С. 177-179.

100. Мішеніна Н. В. Концепція екологічно орієнтованого механізму управління природопольованієм в сучасній економічній науці / Н. В. Мішеніна, Є. В. Мішенін : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Екологічні проблеми природокористування та охорони меліорованих ландшафтів»] (Херсон, 21-23 березня 2012р.). – Херсон : Херсон. держ. аграрн. ун-т, 2012. – С. 248-252.

101. Мішеніна Н. В. Організаційно-економічне забезпечення використання твердих побутових відходів в теплоенергетиці / Н. В. Мішеніна, О. В. Панченко // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент». – 2012. – №4. – С.101-107.

102. Мішеніна Н. В. Організаційно-економічний механізм екологічно орієнтованого управління природо господарюванням / Н. В. Мішеніна, І. Є. Ярова // Механізм управління потенціалом інноваційного розвитку промислових підприємств: монографія / За заг. ред. к.е.н., доц. Ю. С. Шипуліної. – Суми : ТОВ «ДД Папірус», 2012. – С. 424-438.

103. Мішеніна Н. В. Організаційно-економічні засади поводження з твердими побутовими відходами / Н. В. Мішеніна, І. В. Зінченко : матеріали 18-й міжнародної науково-методическої конференції [«Технологии XXI века»] (Алушта, 6-11 сентября 2012 р.). – С. 32-33.

104. Мішеніна Н. В. Проблеми та напрями інноваційної діяльності: макро- та мікроекономічні особливості/ Н. В. Мішеніна // Детермінанти соціально-економічного розвитку підприємств : монографія / за ред. д.е.н., проф. Є. В. Мішеніна – Суми: Університетська книга, 2012. – С. 143-152.

105. Мішеніна Н. В. Сучасний стан машинобудівного комплексу України / Н. В. Мішеніна, Ю. М. Часник : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 54-56.

106. Несторенко Т. В. Направлення ресурсосбереження в жилищно-комунальному господарстві / Т. В. Несторенко : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Проблемы и перспективы устойчивого развития АПК»] / Под ред. И. Л. Воротникова. – ФГБОУ ВПО «Саратовский ГАУ», 2011. – С. 211-213.

107. Несторенко Т. В. Державне стимулювання ресурсозберігаючої діяльності житлово-комунальних підприємств / Т. В. Несторенко,

Т. І. Шевченко // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2012. – №1. – С. 62-69.

108. Петровська С. А. Екологічні аспекти інвестиційної привабливості регіону / С. А. Петровська : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 136-138.

109. Петровська С. А. Інвестиційна привабливість регіону у контексті сталого розвитку / С. А. Петровська : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.1. – С. 135-137.

110. Пімоненко Т. В. Моделювання взаємовідносин акціонерів та менеджменту в умовах екологоорієнтованого корпоративного управління / Т. В. Пімоненко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 1. – С. 246-255.

111. Пімоненко Т. В. Переваги впровадження системи корпоративного екологічного аудиту / Т. В. Пімоненко, О. Ю. Крохмаль : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 140-142.

112. Пімоненко Т. В. Фондові індекси як інструмент мотивації екоорієнтованого корпоративного управління / Т. В. Пімоненко : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.2. – С. 123-125.

113. Прийменко С. А. Эколого-экономическая оценка деятельности предприятий жизненного цикла энергетического продукта / С. А. Прийменко : материалы Международной научно-практической конференции [«Проблемы и

перспективы устойчивого развития АПК»] / Под ред. И. Л. Воротникова. – ФГБОУ ВПО «Саратовский ГАУ», 2011. – С. 263-265.

114. Прийменко С. А. Поправки в розрахунку еколого-економічних втрат території / С. А. Прийменко : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.3. – С. 120-122.

115. Рибіна О. І. Електрифікація – шлях підвищення привабливості залізничного транспорту / О. І. Рибіна, О. О. Бачал : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 146-148.

116. Рибіна О. І. Стратегічні напрямки розвитку залізничного транспорту України / О. І. Рибіна, С. І. Захарченко : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 70-72.

117. Родимченко А. О. Significance of regional logistic systems for the ecological and economic development / J. Chortok, A. Rodymchenko : матеріали 18 Міжнародної наукової конференції [«Economics for ecology ISCS'2012»] (Суми, 27-30 квітня 2012) / Ред.кол.: Д. О. Смоленніков, А. С. Лавриненко. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 27-28.

118. Родимченко А. О. Логістичні стратегії регіону та етапи їх розроблення в умовах сталого розвитку. / А. О. Родимченко : матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції [«Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу»] (Суми, 27-29 вересня 2012 р.). – Суми : ТОВ «ДД «Папірус», 2012. – С. 220-222.

119. Родимченко А. О. Формування регіональних логістичних систем в Україні / Ю. В. Чортюк, А. В. Євдокимов, А. О. Родимченко // Економічний простір. – №62. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2012. – С. 79-84.

120. Саади А. М. Анализ влияния окружающей среды Ирака на состояние здоровья населения страны / Н. А. Галушко, М. А. Саади : матеріали науково-практичних конференцій студентів, молодих вчених, лікарів та викладачів [«Актуальні питання теоретичної медицини. Актуальні питання клінічної медицини. Клінічні та патогенетичні аспекти мікроелементозів. Actual problems of fundamental and clinical medicine (in English) »] (Суми, 10-12 квітня 2012 р.) / Відп. за вип. Л. Н. Приступа. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 98-99.

121. Сабадаш В. В. Посткризисные ресурсные возможности экономического развития / Л. Г. Мельник, В. В. Сабадаш : материалы Международной научно-практической конференции [«Проблемы и перспективы устойчивого развития АПК»] / Под ред. И. Л. Воротникова. – ФГБОУ ВПО «Саратовский ГАУ», 2011. – С. 184-185.

122. Сабадаш В. В. Ecological conflicts in modern system of nature use: theoretical and methodological aspects / В. В. Сабадаш // Економіст. – 2012. – № 6. – С. 12-18.

123. Сабадаш В. В. Ukraine's energy security: conflicts potential and the prerequisites for sustainable energy sector development / В. В. Сабадаш // Sustainable Development and Energy Security of the World and Ukrainian regions: Conflicts, Police, Green Technologies : monograph / Edited by N. Karaieva. – К. : Tampodek XXI, 2012. – Pp. 20–29.

124. Сабадаш В. В. Устойчивое развитие и экологические конфликты: современные противоречия / В. В. Сабадаш // International Journal «Sustainable Development», Varna Technical University, Bulgaria. – Vol. 4, June 2012. – Pp. 124–130.

125. Сабадаш В. В. Конфлікти у природокористуванні: витоки еколого-економічних протиріч, конфліктні чинники, процедури врегулювання / В. В. Сабадаш // Ризики, безпека, кризи і сталий розвиток в економіці: методології, моделі, методи управління та прийняття рішень : монографія / Під заг. ред. проф. С. К. Рамазанова. – Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2012. – С. 830-865.

126. Сотник В. А. Эколого-экономические мероприятия по улучшению развития информационных технологий / В. А. Сотник : материалы Международной научно-практической конференции [«Проблемы и перспективы устойчивого развития АПК»] / Под ред. И. Л. Воротникова. – ФГБОУ ВПО «Саратовский ГАУ», 2011. – С. 318-319.

127. Сотник І. М. Тенденції і проблеми управління дематеріалізацією виробництва й споживання / І. М. Сотник // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 8. – С. 62-67.

128. Сотник И. Н. Анализ влияния экологического риска на экономические, социальные и экологические показатели / И. Н. Сотник, Е. М. Коробец : материалы 12-ої міжнародної науково-практичної інтернет-конференції [«Розвиток України в ХХІ столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми»] (Тернопіль, 30 березня 2012 р.). – Тернопіль: Вектор, 2012. – С. 188-189.

129. Сотник И. Н. Нематериальные активы как стратегический ресурс экономического развития сельскохозяйственных предприятий / И. Н. Сотник, Е. В. Киричек : материалы VII Международной научно-практической конференции [«Аграрная наука – сельскому хозяйству»] (2-3 февраля 2012 г.) : в 3 кн.. – Барнаул : Изд-во АГАУ, 2012. – Кн.1. – С. 320-322.

130. Сотник И. Н. Повышение энергетической эффективности оборотного водоснабжения системы золоудаления тепловых электростанций / В. С. Бойко, М. І. Сотник, І. М. Сотник // Вісник національного технічного університету «ХПІ». – 2012. – № 9. – С. 66-75.

131. Сотник И. Н. Развитие рынка пеллет как перспективное направление модернизации экономики Украины / И. Н. Сотник, М. О. Большунов : материалы I Международной научно-практической конференции (заочной) [«Глобальные проблемы модернизации национальной экономики»] / М-во обр. и науки РФ; ФГБОУ ВПО «Тамб. гос. ун-т им. Г.Р. Державина» ; [гл. ред. В. М. Юрьев, отв. ред. А. А. Бурмистрова]. – Тамбов: Изд-во ТРОО «Бизнес-Наука-Общество», 2012. – С. 495-500.

132. Сотник І. М. Економічний інструментарій оцінки ефективності використання екосистемних послуг в екологічному менеджменті / І. М. Сотник, Т. В. Горобченко : матеріали Дванадцятої щорічної Всеукраїнської наукової конференції [«Екологічний менеджмент у загальній системі управління»] (Суми, 18-19 квітня 2012 р.) / Відп. за вип. О. М. Теліженко; Рецензенти: С. М. Козьменко, Є. В. Мішенін. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 172-173.

133. Сотник І. М. Механізм оцінки кредитоспроможності підприємства / І. М. Сотник, Ж. В. Мандрика : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у 8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 78-80.

134. Сотник І. М. Оцінка еколого-економічної ефективності природокористування на регіональному рівні / І. М. Сотник, Л. А. Кулик : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у 8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 150-152.

135. Сотник І. М. Підходи до економічної оптимізації роботи системи оборотного водопостачання золошлаковидалення теплоелектростанції / І. М. Сотник, М. І. Сотник, М. Д. Зіменкова // Сталій розвиток економіки. – 2012. – № 2. – С. 124–128.

136. Сотник І. М. Теоретичні засади соціо-еколого-економічного моніторингу ресурсозберігаючих процесів території / І. М. Сотник // Механізм регулювання економіки. – 2012. – Вип. 2. – С. 66-73.

137. Сотник І. М. Проблеми і напрямки розвитку оптової торгівлі в Україні / І. М. Сотник, Т. П. Петренко : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у 8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 80-82.

138. Сотник, І.М. Проблеми обліку нематеріальних активів на підприємствах України та шляхи їх вирішення / І.М. Сотник, О.І. Різенко :

матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції [«Формування конкурентоспроможної економіки: теоретичні, методичні та практичні засади»] (Тернопіль, 26-27 квітня 2012 р.). – Ч. 2. – Тернопіль: Крок, 2012. – С. 196-197.

139. Сотник І. М. Фактори дематеріалізації сучасних соціально-економічних систем / І. М. Сотник : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Сучасна економічна теорія та пошук ефективних механізмів господарювання»] (Сімферополь, 16-17 березня 2012 р.) / відп. ред. Л. А. Кравченко. – Саки : ПП «Підприємство Фенікс», 2012. – С. 251-254.

140. Старченко Л. В. Роль социальных стандартов и гарантий в обеспечении достойного уровня жизни населения Украины / Л. В. Старченко, В. В. Лушпа : материалы IV Международной конференции студентов, аспирантов и молодых учёных [«Молодёжь и наука: реальность и будущее»] / отв. ред. Т. А. Бельчик. – Кемерово: Офсет, 2012. – С. 360-363.

141. Старченко Л. В. Альтернативна енергія – рушійна сила соціально-економічного розвитку / Л. В. Старченко, О. М. Лукавая : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 152-153.

142. Старченко Л. В. Використання методу нечітких множин для діагностики ризику банкрутства підприємства / Л. В. Старченко, О. В. Старовойт, І. І. Семидоцька // Механізм регулювання економіки. – 2012. – № 3.

143. Старченко Л. В. Оцінка потенціалу території як складова стратегічного управління / Л. В. Старченко, С. С. Кирноз, О. М. Лукавая : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 84-85.

144. Таранюк Л. М. Класифікаційний апарат бізнес-процесу, як об'єкту кластеризації реінжинірингу на промислових підприємствах / Л. М. Таранюк //

«Економічні науки». – Луцьк : Луцький національний технічний університет. – 2012.

145. Таранюк Л. М. Реінжиніринг бізнес-процесів промислового підприємства як обумова інноваційного розвитку інноваційних систем / Л. М. Таранюк : матеріали круглого столу [«Регіональна інноваційна стратегія та сталий економічний розвиток»]. – Київ : КНТЕУ, 2012.

146. Таранюк Л. Н. Инструментарий реинжиниринга бизнес-процессов производственных предприятий / Л. Н. Таранюк : материалы международной научно-практической конференции [«Украина-Болгария-Европейский союз: современное состояние и перспективы»]. – Варна: Вишемирський, 2012. – С. 218-223.

147. Таранюк Л. Н. Методические подходы к оценки рисков проектов реинжиниринга бизнес-процессов промышленного предприятия / Л. Н. Таранюк, Е. Н. Запорожченко : материалы I Международной научно-практической конференции (заочной) [«Глобальные проблемы модернизации национальной экономики»] / М-во обр. и науки РФ; ФГБОУ ВПО «Тамб. гос. ун-т им. Г.Р. Державина» ; [гл. ред. В. М. Юрьев, отв. ред. А. А. Бурмистрова]. – Тамбов: Изд-во ТРОО «Бизнес-Наука-Общество», 2012. – С. 511-514.

148. Таранюк Л. М. Комплексна оцінка програм реінжинірингу бізнес-процесів на підприємстві / Л. М. Таранюк, О. М. Запорожченко : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.1. – С. 167-169.

149. Таранюк Л. М. Науково-прикладні аспекти процесоорієнтованого управління на промислових підприємствах при проведенні реінжинірингу бізнес-процесів / Л. М. Таранюк // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 1. – С. 180-189.

150. Терещенко І. В. Self-management in ecological and economical systems / I. V. Tereshchenko : матеріали 18 Міжнародної наукової конференції

[«Economics for ecology ISCS'2012»] (Суми, 27-30 квітня 2012) / Ред.кол.: Д. О. Смоленніков, А. С. Лавриненко. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 178.

151. Тур А. Н. Методические подходы к оптимизации развития национального хозяйства Украины / А. Н. Тур : материалы Международной научно-практической конференции [«Проблемы и перспективы устойчивого развития АПК»] / Под ред. И. Л. Воротникова. – ФГБОУ ВПО «Саратовский ГАУ», 2011. – С. 354-356.

152. Тур О. М. Економіко-екологічні моделі розвитку національної економіки / В. В. Сабадаш, О. М. Тур // Економіст. – 2011. – №10. – С. 58-62.

153. Харченко М. О. Вплив діяльності філій ТНК на конкурентоспроможність України та країн СНД / М. О. Харченко, А. Я. Троценко : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 95-97.

154. Харченко М. О. Еколого-економічні проблеми охорони та раціонального використання лісових ресурсів в Україні / М. О. Харченко, А. С. Гайдаш : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 156-157.

155. Харченко М. О. Монополізація економіки: сутність, позитивні та негативні сторони / М. О. Харченко, С. О. Грицай : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 94-95.

156. Чигрин Е. Ю. Экологически ориентированное развитие как направление модернизации национальной : материалы I Международной научно-практической конференции (заочной) [«Глобальные проблемы модернизации национальной экономики»] / М-во обр. и науки РФ; ФГБОУ ВПО «Тамб. гос. ун-т им. Г.Р. Державина» ; [гл. ред. В. М. Юрьев, отв. ред. А. А. Бурмистрова]. – Тамбов: Изд-во ТРОО «Бизнес-Наука-Общество», 2012.

157. Чигрин О. Ю. Еколого-економічні передумови утилізації відходів / О. Ю. Чигрин, Т. В. Пімоненко : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012.– Т. 2. – 193 с.

158. Чигрин О. Ю. Теоретико-прикладні аспекти мотивації екологічно орієнтованого корпоративного управління / О. Ю. Чигрин, Т. В. Пімоненко // Соціально-економічна мотивація інноваційного розвитку регіону : монографія / за заг. ред. О. В. Прокопенко. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 480–492.

159. Чигрин О. Ю. Еколого-економічні передумови утилізації відходів / О. Ю. Чигрин, В. В. Скотникова : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.2. – С. 174-176.

160. Чигрин О. Ю. Сучасні проблеми власності на природні ресурси / О. Ю. Чигрин, О. В. Супрунов : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 162-163.

161. Чорток Ю. В. Вплив трудових ресурсів на діяльність підприємства / Ю. В. Чорток, М. А. Молибог : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012.– Т.6. – С. 102-103.

162. Чорток Ю. В. Логістичні стратегії та логістичні процеси на торговельних підприємствах / Ю. В. Чорток, А. В. Євдокимов, А. О. Родимченко // Сталый розвиток економіки, 2012. – Вип. 1 (11). – С. 246-249.

163. Чорток Ю. В. Споживчий кошик українця / Ю. В. Чорток, О. О. Литвиненко : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

[«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.8. – С. 80-81.

164. Шапочка М. К. Підходи до еколого-економічної оптимізації структури земельних угідь / М. К. Шапочка, В. І. Вороненко // Агросвіт. – 2012. – № 17. – С. 16-19.

165. Шапочка М. К. Електрифікація залізниць як чинник покращення екологічної ситуації в Україні / М. К. Шапочка, О. І. Рибіна : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.3. – С. 155-157.

166. Шапочка Ю. М. Якість довкілля як індикатор ефективної природоохоронної діяльності / Ю. М. Шапочка : матеріали Дванадцятої щорічної Всеукраїнської наукової конференції [«Екологічний менеджмент у загальній системі управління»] (Суми, 18-19 квітня 2012 р.) / Відп. за вип. О. М. Теліженко; Рецензенти: С. М. Козьменко, Є. В. Мішенін. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 188-189.

167. Шевцов С. В. System of Ukraine wind energy potential management / S. Shevtsov, A. Shavanov : матеріали 18 Міжнародної наукової конференції [«Economics for ecology ISCS'2012»] (Суми, 27-30 квітня 2012) / Ред.кол.: Д. О. Смоленніков, А. С. Лавриненко. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 151-153.

168. Шевцов С. В. Основные этапы развития процесса ресурсосбережения производства / С. В. Шевцов : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.1. – С. 196-198.

169. Шкарупа Е. В. Управление инновационными процессами регионов на основе кластерного метода / Е. В. Шкарупа, В. В. Пархоменко : материалы II Международной научно-практической конференции [«Теория и практика трансформационных процессов в экономике регионов, отраслей и

предприятий»] / редкол. : Г. Г. Скулова (отв. ред.) [и др.]; «Деловая полиграфия», 2012. – С. 180-186.

170. Шкарупа Е. В. Экономические трансформации в АПК на основе органического земледелия / Е. В. Шкарупа : материалы Международной научно-практической конференции [«Проблемы и перспективы устойчивого развития АПК»] / Под ред. И. Л. Воротникова. – ФГБОУ ВПО «Саратовский ГАУ», 2011. – С. 382-383.

171. Шкарупа О. В. Діаспора як зовнішнє джерело людських ресурсів для сталого розвитку країни / О. В. Шкарупа, А. Оганесян // Механізм регулювання економіки. – 2012. – №2. – С. 167-176.

172. Шкарупа О. В. Ecological business as an innovative way of entrepreneurship / A. Lavrynenko, O. Shkarupa : матеріали 18 Міжнародної наукової конференції [«Economics for ecology ISCS'2012»] (Суми, 27-30 квітня 2012) / Ред.кол.: Д. О. Смоленніков, А. С. Лавриненко. – Суми : СумДУ, 2012. – С. 80-81.

173. Шкарупа О. В. Економічний аналіз передумов розвитку зеленого бізнесу в Україні / О. В. Шкарупа, Ю. О. Овсякова : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 166-167.

174. Шкарупа О. В. Маркетингове управління банком / О. В. Шкарупа, Г. Ю. Пересадько, В. Ю. Школа : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції [«Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика»] (Суми, 24-25 травня 2012 р.). – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ». – Т. 2. – С. 149-150.

175. Шкарупа О. В. Проблеми забезпечення інвестиційної стратегії розвитку аграрного сектору України / О. В. Шкарупа, О. М. Часник : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 168-169.

176. Шкарупа О. В. Проблеми забезпечення інвестиційної стратегії розвитку аграрного сектору України / О. В. Шкарупа, О. М. Часник : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.6. – С. 168-169.

177. Шкарупа О. В. Соціально-економічна ефективність створення технопарку «Свема» в м. Шостка Сумської області / О. В. Шкарупа, В. В. Пархоменко : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.3. – С. 163-165.

178. Шкарупа О. В. Удосконалення інформаційних процесів в бізнесі як спосіб підвищення його конкурентоспроможності / О. В. Шкарупа, І. В. Бурич : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції [«Економічні проблеми сталого розвитку»] (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) : у8 т. / Відп. за вип. О. В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.2. – С. 187-189.

Виступи на конференціях за 2012 р.:

– I Международная научно-практическая конференция (заочная) «Глобальные проблемы модернизации национальной экономики», (Тамбов, 2012) (Бурлакова І. М., Волк О. М., Горобченко Д. В., Дегтярьова І. Б., Ковалёв Б. Л., Мельник Л. Г., Сотник І. М., Таранюк Л. М., Чигрин О. Ю.);

– Міжнародна науково-практична конференція «Економічні проблеми сталого розвитку» (Суми, 3-5 квітня 2012 р.) (Бурлакова І. М., Волк О. М., Вороненко В. І., Горобченко Д. В., Дегтярьова І. Б., Денисенко П. А., Дерев'янку Ю. М., Євдокимов А. В., Карінцева О. І., Карпіщенко О. І., Коваленко Є. В., Коробець О. М., Лукаш О. А., Люльов О. В., Мазін Ю. О., Маценко О. М., Мельник Л. Г., Терещенко І. В., Мишенина Н. В., Петровська С. А., Пімоненко Т. В., Крохмаль О. Ю., Прийменко С. А., Рибіна О. І., Сотник І. М., Старченко Л. В., Лукава О. М., Таранюк Л. М.,

Харченко М. О., Чигрин О. Ю., Чорток Ю. В., Шапочка М. К., Шевцов С. В., Шкарупа О. В.);

– Дванадцята щорічна Всеукраїнська наукова конференція «Екологічний менеджмент у загальній системі управління», (Суми, 18-19 квітня 2012 р.) (Вороненко В. І., Денисенко П. А., Лямцев О. В., Мареха І. С., Сотник І. М., Шапочка Ю. М.);

– Международная научно-практическая конференция «Проблемы и перспективы устойчивого развития АПК», (Саратов, 2011 г.) (Горобченко Т. В., Дегтярьова І. Б., Карпіщенко О. І., Кубатко А. Вас., Люльов О. В., Мельник Л. Г., Несторенко Т. В., Прийменко С. А., Сабадаш В. В., Сотник В. А., Тур О. М., Шкарупа Е. В.)

– IV Международная конференция студентов, аспирантов и молодых учёных «Молодёжь и наука: реальность и будущее» (Кемерово, 2012 г.) (Горобченко Т. В., Старченко Л. В.);

– II Всеукраїнська науково-практична конференція «Розвиток механізмів функціонування економіки та фінансово-кредитного сектору в умовах євроінтеграційних процесів», (Сімферополь – Євпаторія, 18-20 жовтня 2012 р.) (Дегтярьова І. Б.);

– 18th International scientific conference «Economics for ecology ISCS'2012» (Суми, 27-30 квітня 2012) (Денисенко П. А., Карінцева О. І., Кубатко О. Вас., Кубатко О. Вік., Лукаш О. А., Лямцев О. В., Родимченко А. О., Терещенко І. В., Шевцов С. В., Шкарупа О. В.);

– VI Міжнародна науково-практична конференція «Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу» (Суми, 27-29 вересня 2012 р.) (Євдокимов А. В., Родимченко А. О.);

– II Всеукраїнський семінар молодих учених та студентів «Участь України у глобалізаційних процесах», (Сімферополь, 5 квітня 2012 р.) (Люльов О. В.);

– Восьма Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Простір і час сучасної науки», (Київ, 19-21 квітня 2012 р.) (Мазін Ю. О.);

- IV Всероссийская научно-практическая конференция молодых ученых и специалистов «Окружающая среда и здоровье. Молодые ученые за устойчивое развитие страны в глобальном мире», (Москва, 27-28 сентября 2012 г.) (Маценко О. М.);
- 53rd International Scientific Conference Riga Technical University and The 1st Congress of World Engineers and Riga Polytechnical Institute, (Riga, 11-12 October 2012) (Мельник Л. Г., Шкарупа О. В., Бурлакова І. М., Дегтярьова І. Б., Дерев'янку Ю. М.);
- Науково-практична конференція «Національна система освіти для збалансованого розвитку», (Київ, 24 квітня 2012 р.) (Мельник Л. Г., Шкарупа О. В.)
- Міжнародна конференція «Зелена економіка: перспективи впровадження в Україні», (Київ, 24–25 квітня 2012 р.) (Мельник Л. Г., Сотник І. М.)
- Міжнародна науко-практична конференція «Екологічні проблеми природокористування та охорони меліорованих ландшафтів», (Херсон, 21-23 березня 2012р.) (Мішеніна Н. В.);
- 18-ая международная научно-методическая конференция «Технологии XXI века», (Алушта, 6-11 сентября 2012 г.) (Мішеніна Н. В.);
- 12-а міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Розвиток України в XXI столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми» (Тернопіль, 30 березня 2012 р.) (Сотник І. М., Коробець О. М.);
- VII Международная научно-практическая конференция «Аграрная наука – сельскому хозяйству», (Барнаул, 2-3 февраля 2012 г.) (Сотник І. М.);
- Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Формування конкурентоспроможної економіки: теоретичні, методичні та практичні засади» (Тернопіль, 26-27 квітня 2012 р.) (Сотник І. М.);

- Міжнародна науково-практична конференція «Сучасна економічна теорія та пошук ефективних механізмів господарювання» (Сімферополь, 16-17 березня 2012 р.) (Сотник І. М.);
- Засідання круглого столу «Регіональна інноваційна стратегія та сталий економічний розвиток», (Київ, 2012) (Таранюк Л. М.);
- Международная научно-практическая конференция «Украина-Болгария-Европейский союз: современное состояние и перспективы», (Варна, 2012) (Таранюк Л. М.);
- II Международная научно-практическая конференция «Теория и практика трансформационных процессов в экономике регионов, отраслей и предприятий», (Курск, 2012) (Шкарупа О. В.);
- VII Міжнародна науково-практична конференції «Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика», (Суми, 24-25 травня 2012 р.) (Шкарупа О. В.);
- IX Международная научно-практическая конференция «Управление информационными ресурсами», (Минск, 2012) (Мельник Л. Г., Кубатко А. Вас., Кубатко А. Вік.);
- Международный проект «Устойчивое развитие: экономика, экология, совершенство и качество» Международный форум «Green mind» (Киев, 13-15 ноября 2012) (Мельник Л. Г.);
- 2-й Міжнародний конгрес «Захист навколишнього середовища. Енергоощадність. Збалансоване природокористування», (Львів, 19-22 вересня 2012 р.) (Мельник Л. Г.);
- IV Международная научно-практическая конференция «Актуальные проблемы развития социально-экономических систем: теория и практика», (Курск, 16-17 ноября 2012 г.) (Мельник Л. Г.)